

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE OSMANLI VERASET SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ İDDİALAR VE TARTIŞMALAR*

Semih SEFER**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde tahtın hanedan içerisinde varisini belirleyen veraset sistemi, XVII. yüzyılın hemen başında değişikliğe uğramış ve bu dönemden sonra ekberiyet kaidesi benimsenmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise bu usulün düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Neticeye ulaşmamakla birlikte başından itibaren Avrupa'da yakından takip edilen konuya dair iddialar, Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) saltanatı sırasında devam etmiştir. 1895 senesinden başlayan ilk dönemde V. Murad, Mehmed Reşad ve Yusuf İzzeddin Efendiler iddiaların merkezinde yer almıştır. 1904 senesinden başlayan ikinci dönemde ise gündemde II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi'yi (1885-1949) veliaht tayin etmek istediği söylentileri yer almıştır. II. Abdülhamid'in 1906 senesinde hastalığının duyulması üzerine olası vefatı düşünülerek meseleye olan ilgi daha da artmıştır. Dönemin en önemli iddialarından birisi de Almanya'nın Burhaneddin Efendi lehinde veraset sisteminin değişikliğini destekleyeceğine yöneliktir. Bundan sonra mesele sadece basın üzerinden takip edilen bir gündem olmaktan çıkarak diplomasinin de dâhil olacağı bir hal almıştır. İddialardan en fazla endişe duyan devlet ise bu dönemde Almanya ile rekabet halinde olan Fransa olmuştur. Almanya'nın desteği iddialarına tepki gösteren Fransa Dışişleri Bakanlığı, öncelikle duyumların temelini sorgularken sonrasında diğer hükümetler ile görüşerek konu üzerinde uluslararası bir dış müdahalenin olasılığını tartışmaya açmıştır. Bu makalede, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı veraset sisteminin değişikliği üzerine Avrupa basınında yer alan iddialar açıklanacak ve konuya en fazla önem veren Fransa Dışişleri Bakanlığı'nun faaliyetleri çerçevesinde devletlerin yaklaşımları ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler

Veraset, Hanedan, Avrupa, Basın, Diplomasi.

---

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 18.11.2022 / Kabul tarihi: 26.05.2023

** Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, semih.sefer@istanbul.edu.tr, (ORCID ID: 0000-0002-8734-0774).

Giriş

Osmanlı Devleti'nde veraset sistemi, kuruluştan itibaren bazı değişikliklere uğramıştır. İlk dönemde taht veraseti, "babadan oğula" (evladiyet) geçmesi şeklindeyken; Çelebi Mehmet ve I. Selim hariç padişahların en büyük oğulları (primogeniture) tahta geçmiştir. II. Selim ve III. Murad'ın dönemlerinde (1566-1595 yılları arasında) bu usul tam anlamıyla uygulanmıştır. Ardından I. Ahmed'in saltanat döneminin (1603-1617) sona ermesi ve kardeşi I. Mustafa'nın tahta geçişiyle, "padişah oğlu ve yaşça büyük olma" (seniorat) usulüne geçilmiştir.¹ Bu tarihten sonra hanedanın en yaşlı üyesinin veliaht olarak belirlendiği *ekberiyet* kaidesi benimsenmiştir.² Bu usul, Osmanlı uleması tarafından İslam fıkhiyla birlikte yorumlanarak veraset hukukunun bir ilkesi olarak kabul edilmiştir. Sonrasında 1687, 1703 ve 1730 senelerindeki hal' vakalarında ekberiyet

¹ Türk devletlerinde veraset sistemi üzerinde tahta veliaht tayin edilmesinde takip edilen farklı uygulamalardan dolayı bir gelenek oluşmamıştır. Osmanlılarda ekberiyet kabul edilene dek taht sıralaması baba-oğul silsilesinde devam etmiştir. Genellikle padişahların büyük oğulları tahta sahip olmuşa da hangi oğulun tahta geçeceği herhangi bir kanuna tabi olmamıştır. Bu nedenle I. Bayezid (1402-1413), II. Mehmed (1481-1483), II. Bayezid (1509-1512) ve I. Süleyman'ın (1550-1566) ölümlerinin ardından oğulları arasında taht mücadeleleri yaşanmıştır. Bu mücadelelerin sonucunda tahtı ele geçiren şehzadenin meşru padişahlığı kabul edilmiştir (Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1, Ankara 1959, s. 69-94; A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 27-38). Hükümdarın tahtın bir sonraki sahibini belirlemesi, diğer üyeleri tarafından kendi hukuklarının ihlali şeklinde değerlendirilmiştir. Buna rağmen XVII. yüzyıla kadar padişahların zaman zaman kendilerinden sonraki hükümdarı işaret ettikleri de görülmüştür. Murad Hudâvendigar'ın oğlu Yıldırım Bayezid'i ve I. Mehmed'in oğlu II. Murad'ı veliaht tayin etmesi bilinen başarılı örneklerindedir (Ali Akyıldız, *Kral Öldü Yaşamın Kral, Osmanlı'da Cülus, Veraset ve Meşruiyet*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 18). Kuruluş döneminde şehzadelerin taht mücadelelerinden dolayı yaşanan ve devleti parçalanma tehlikesine kadar götüren tecrübeler sonucunda II. Selim'in saltanatının (1566-1574) ardından şehzadelerin sancağa çıkmalarına dair usul kaldırılmıştır. İçlerinden yaşça en büyük olanın sancağa çıkması sistemi uygulanmış ve veliahtlık makamının oluşması için temel oluşmuştur (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 40).

² I. Ahmed'in saltanatının ardından kabul edilen ekberiyet kaidesi, ancak 1876'da Kanun-ı Esasî'ye dahil edilmesiyle hukuksal bir yapıya kavuşmuştur (Friedrich Giese, "Das Seniorat im osmanischen Herrscherhause", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, II (1923-1926), 248-249; Akyıldız, *a.g.e.*, 17).

kaidesi tartışılmışsa da bu kaidenin devamından yana tercihte bulunulmuştur.³ Buna rağmen XVIII. yüzyıldan itibaren “babadan oğula” geçen taht usulüne geri dönmek amacıyla bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bunlardan IV. Mehmed’in yerine oğlu Mustafa’nın geçmesi için girişimlerde bulunması⁴, III. Ahmed’in, veliaht olan yeğeni I. Mahmud’un (1730-1754) taht hakkını kendi oğluna devretmeye çalışması veya III. Mustafa’nın (1757-1774) ölümüne yakın bazı devlet adamlarının oğlu Selim’i, I. Abdülhamid (1774-1789) öncesinde tahta geçirmeye çalışmaları bilinen örneklerdendir.⁵

XIX. yüzyılda Osmanlı veraset sisteminin babadan oğula geçecek şekilde uygulanmasına yönelik tartışmalar, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Sultan Abdülmecid (1839-1861) ile Sultan Abdülaziz (1861-1876) dönemlerinde tahtın padişahın büyük oğluna geçmesi için girişimlerde bulunulmuştur.⁶ Veraset sisteminin değişimini amaçlayan girişimlerden ilki, Sultan Abdülmecid’in saltanatı döneminde oğlu Murad Efendi’yi (1840-1904) veliaht tayin etme çabalarıdır. Bazı devlet adamları tarafından desteklendiği iddia edilen bu girişim, Sultan Abdülmecid’in 25 Haziran 1861 tarihindeki

³ Ruhat Alp, *Kafesten Temsiliyete, Osmanlı Devleti’nde Veliiahtlık Kurumu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, 150-151.

⁴ Ruhat Alp, *a.g.e.*, 152.

⁵ A. D. Alderson, *a.g.e.*, 38-39; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001, 4. Giese, Osmanlılarda ekberiyet kaidelerinin Kanun-ı Esasî öncesinde tam anlamıyla benimsenmemiş olduğunu belirtir. 1687 senesinde IV. Mehmed’in tahttan indirildiği sırada yeni padişahın belirlenmesinde devlet adamlarının kardeşi Süleyman ve oğlu Mustafa için müzakerelerde bulunmasını ise buna kanıt olarak sunar (Friedrich Giese, “a.g.m.”, 248-249; Akyıldız, *a.g.e.*, 20). Benzer örnek Dimitri Kantemir tarafından II. Süleyman’ın ölümünün ardından kardeşi Ahmed ile yeğeni Mustafa arasında tercihte bulunması ile açıklanır (*Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, III, 208, 242; Ali Akyıldız, *a.g.e.*, 20; Ruhat Alp, *a.g.e.*, 153-157).

⁶ XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz’in saltanatları sürecindeki veraset sisteminin değişikliği iddialarını ele alan Akyıldız, bu girişimlerin neticelerini ana kaynaklara dayanarak ortaya koymuştur (Ali Akyıldız, “Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz’in Yusuf İzzeddin Efendi’yi Veliiaht Yapma Çabaları”, *Deutsch-Türkische Begegnungen, Festschrift für Kemal Beydilli, Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli’ye Armağan*, Ed. Hedda Reindl-Kiel, Seyfi Kenan, Berlin, Eb-Verlag 2013, 509-512).

vefatı sebebiyle akim kalmıştır.⁷ Vefatının ardından yerine kimin geçeceği konusunda yaşanan kısa süreli belirsizlik ve Şehzade Murad'ın tarafını tutan devlet adamlarının olması veraset sistemi temelinde ekberiyet usulünün halen tartışıldığının göstergesi olmuştur.⁸

Benzer iddialar, Sultan Abdülaziz döneminde de gündeme gelmiştir. Bu kez, Sultan'ın oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'nin veliaht ilan edileceği hususu söylentilerin merkezinde yer almıştır. Sultan Abdülaziz'in özellikle 1863 senesinde Mısır'a yaptığı seyahatin ardından bu düşüncesinin ortaya çıktığı ve bu doğrultuda Yusuf İzzeddin'in ordu mensubu olmasını sağlayarak yapılmak istenen değişikliğe tepkisi en muhtemel sınıf olan askerî zümreyi yanına çekmek istediği iddialardan bazılarıdır. Yusuf İzzeddin'in ordu içerisinde rütbesi ve saygınlığı hızlı bir biçimde yükselirken, veliaht Murad Efendi'nin ise Sultan Abdülaziz tarafından gözlerden uzak tutulmaya çalışılması değişikliğin işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Fakat Yusuf İzzeddin Efendi'yi öne çıkarmak ve veraset sisteminin değişikliğini öngören fermanı ilan etmek yönündeki bu girişimler, Sultan Abdülaziz'in 1876'da bir darbe neticesinde tahttan indirilmesi ile gerçekleşmemiştir.⁹

Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in girişimleri başarıya ulaşmasa da bu dönemde uluslararası diplomasi ve teşrifat kurallarına uyum sağlamak için veliahtlık makamı oluşturulmuştur. Ekberiyet kaidesinin halihazırda getirmiş olduğu veliahtlık mertebesi, kurumsallaşma aşamasını XIX. Yüzyıl boyunca sürdürmüş ve veliahtlar bazı kamusal görevleri üstlenmişlerdir. Böylelikle veliahtlık makamının oluşumuyla ekberiyet kaidesi de güçlenmiştir.¹⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Osmanlı veraset hukuku üzerindeki iddialar ve tartışmalar Sultan II. Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Onun saltanatı sırasındaki tartışmalar ve iddialar iki döneme ayrılmaktadır. İlki 1878 senesinde İngiltere'nin veraset sisteminin

⁷ Ali Akyıldız, "a.g.m.", 512; Friedrich Giese, Sultan Abdülmecid'in veraset sistemini Batı'dakine benzer bir hale getirmek istediğini ve bunu kurumlar bazında Batı'ya yaklaşma düşüncesinin ilk adımı olarak gördüğünü belirtir (Friedrich Giese, "a.g.m.", 255).

⁸ Ali Akyıldız, *a.g.e.*, 20-21; Ali Akyıldız, "a.g.m.", 205-210.

⁹ Ali Akyıldız, "a.g.m.", 512-522; Friedrich Giese, "a.g.m.", 256.

¹⁰ XIX. yüzyılda veliaht makamının oluşumunu etkileyen saikler ve geçirdiği kurumsallaşma aşamaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Ruhat Alp, *a.g.e.*, 166-200.

değişikliği teklifi ile başlayan ve 1895 yılı Ermeni olayları sonrasında ilginin arttığı dönemdir. İkincisi ise 1904 senesi sonrasında Sultan'ın oğlu Mehmed Burhaneddin Efendi'nin etrafında gelişen velayetlik iddiaları ve veraset sisteminin değişikliği tartışmalarının yoğunlaştığı dönemdir. Sultan'ın nerdeyse tüm saltanat süresine yayılan konu, Jön Türklerin görüşleri ve faaliyetleri ile Avrupa diplomasisinin ve basınının yaklaşımlarını kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

1. BASINDA İDDİALARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ

1.1. Jön Türk Basınındaki İlk Yayınlar

Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in saltanatlarındaki iddiaların ardından 1876 senesinde ilan edilen Kanun-ı Esasî'de veraset usulündeki ekberiyet kaidesine atıf yapılması¹¹ ile sistem kesin bir biçimde belirlenmiş gibi gözükse de II. Abdülhamid döneminde yeniden tartışmaya açılmıştır. Tahttan indirilen bir sultanın yerine kimin geçeceğini sorgulayan tartışma nerdeyse onun saltanatının ilk yıllarından itibaren başlamıştır. Fakat 1895 senesindeki Ermeni olayları üzerine gündeme getirilen iddialar sırasında tartışma iyice alevlenmiştir.¹² Olayların şiddetlenmesinin ardından İngiltere başta olmak üzere Avrupa kamuoyunda II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi yönündeki görüşler artmıştır. Londra'da düzenlenen mitinglerde olayların müsebbibi olarak görülen Sultan ve Osmanlı Hükümetinin istifa ettirilmesi seslendirilirken, aristokrat çevreler ve kilise önderleri de aynı hususta İngiliz hükümetine basın yoluyla çağrılarda bulunmuştur.¹³

¹¹ Kanun-ı Esasî'nin üçüncü maddesi; "Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye hilâfet-i kübrâ-yı islâmiyeyi haiz olarak sülale-i Âli Osman'dan usul-i kadimesi veçhile ekber evlada aittir" şeklindedir. *Kanun-ı Esasî*, Sabah Matbaası, Dersaadet 1327.

¹² Ermeni örgütleri bir Ermeni devleti kurmak amacıyla 1882-1909 yılları arasında şiddet eylemlerine başvurmuşlardır. Bunlardan Sason olayları, Babiâli üzerine yürüyüşleri ve 1896 senesinde gerçekleştirdikleri Osmanlı Bankası baskını Avrupa'da büyük yankı uyandırarak büyük devletler nezdinde destek toplamıştır. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 133-144.

¹³ Yüksel Kabadayı, *The Times Gazetesine Göre 1896-1897 Yıllarında Ermeni Sorunu*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

İngiltere’de II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine yönelik artan yayınlar karşısında Jön Türkler, padişahın Ermenilere baskı uyguladığını öne sürmüşler ve onun tahttan uzaklaştırılmasıyla bu sorunun da çözüleceğini belirtmişlerdir. Basın aracılığıyla yaptıkları yayınlarda İngiltere yanlısı propagandalarla onların sempatisini kazanmaya ve Sultan’ın tahttan indirilmesinde destek bulmaya çabalamışlardır.¹⁴ Bu destek sadece Sultan’ın hal’ edilmesi değil veraset hukukunu da içine alacak bir surette Avrupa’nın desteğini amaçlayan bir formül ortaya konarak Jön Türkler içerisinde tartışılmıştır.

Jön Türklerin veraset sistemi üzerindeki ortak görüşleri ekberiyet kaidesinin devam etmesi yönündeydi. Bu husus, öncelikle Abdülaziz döneminde söylentiler sürerken Ziya Paşa (1829-1880) tarafından ifade edilmişti. Ziya Paşa, Mayıs 1868’de yazmış olduğu mektuplarında Abdülaziz dönemindeki tartışmalarda veliahtlık sisteminin *ekberiyet* usulüne göre korunmasını ön gören kapsamlı bir inceleme yapmıştı.¹⁵ Ziya Paşa’nın görüşleri, sonrasında Jön Türkler tarafından tekrarlanmıştır. Cemiyetin önde gelen dört isminin konu hakkındaki görüşleri genel manada Jön Türklerin düşüncelerini ortaya koymaktadır. Bunlardan Tunalı Hilmi Bey devlet modelinde saltanatın hanedanın en büyüğüne geçmesi gerektiğini ifade ederken¹⁶, Ahmet Rıza mevcut veraset hukukuna bağlı kalınarak sürdürülmesinden yana görüş bildirenlerdendi.¹⁷ Bununla birlikte Jön Türkler içerisinde Mizancı Murat Bey gibi farklı öneriler sunanlar da vardı. 1895 senesinde Murat Bey, hazırlanmış olduğu devletin kurtuluşuna çareler sunan programına saltanat veraset usulünün Avrupa adetlerine uygun bir şekilde değiştirilmesini de eklemiştir. Murat Bey, ekberiyet kaidesinin sadece Mehmed Reşad’ın veliahtlığı için devam etmesi gerektiğini düşünmüştü.

¹⁴ Jön Türklerin 1895 senesinden başlayarak artan İngiliz yanlısı tutumlarının detaylı sunumu için bkz. Murat Yılmaz, *Sultan II. Abdülhamid’e Karşı Jön Türk Muhalefeti (1895-1902)*, Propaganda ve İhtilâl, Libra Yayınları, İstanbul 2022, 301-316.

¹⁵ Ziya Paşa, gönderdiği mektupların gizli kalmasını istemişse de Ebüzziya Tefvik bunları 1908 senesinde yayımlamıştır. Mektupların bu tarihte yayınlanmasında II. Abdülhamid dönemindeki veraset tartışmalarının etkisi olduğu açıktır (Ziya Paşa, *Veraset-i Saltanat-ı Seniyye*, İstanbul 1326. Mektupların latin harflerine aktarılmış şekli için bkz. Ali Akyıldız, “a.g.m.”, 523-537).

¹⁶ M. Şükrü Hanioğlu, “Tunalı Hilmi Bey’in “Devlet Modeli”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1984, 121.

¹⁷ *Meşveret*, “Sultan Murad’ın Cinneti”, No. 13, 12 Muharrem 1313, 4.

Sonrasında ise padişahlığın büyük oğullara geçmesini savunmuştur.¹⁸ Abdullah Cevdet meseleye daha radikal bir anlayışla yaklaşmıştır. O, hilafetin veraset usulüyle intikaline karşı çıkanlardandı. Vatanın selametinin veraset usulünü değiştirmekle sağlanamayacağını savunan yazar, şehzadelerin eğitimlerini sorgulamaktaydı.¹⁹

Jön Türklerin görüşleri gazetelerindeki yayınlarına da yansımıştır. Tartışmalar yine ekberiyet kaidesinin korunması üzerinden şekillenirken güncel veraset düzeni mercek altına alınmıştır. Bu sırada hanedanın *ekber ve râşidi* V. Murad iken veliaht ise Mehmed Reşad Efendi'ydi. Öncelikle V. Murad'ın hile ile tahttan indirildiğini ve saltanat hakkının da elinden alındığını savunanlar bir hayli fazlaydı.²⁰ Ayrıca 1878 senesinde V. Murad'ı tekrardan tahta geçirmeyi amaçlayan Ali Suavi'nin ve sonrasında Kelanti Skalyeri'nin dahil oldukları Çırağan Vakaları halen akıllardaydı.²¹ Nitekim Ahmed Rıza da V. Murad'ın akıl sağlığının artık yerinde olduğuna dair haberlerin geldiğini ve bu vaziyette veraset kanununa göre saltanat hakkının *ekber ve râşid* olan V. Murad'a ait olduğunu belirtmiştir.²² V. Murad'ın tahtın birinci aday olduğunu öne sürerek Ahmed Rıza'ya katılanlarla²³ birlikte, bazıları ise *veliahd-ı saltanatın* Reşad Efendi olduğunu²⁴ savunmuşlardır.

V. Murad'ın 1904 senesinde vefatının ardından II. Abdülhamid'e alternatif arayışlarındaki iddialar, bu kez Veliaht Mehmed Reşad, Yusuf İzzeddin Efendi ve II. Abdülhamid'in oğlu Burhaneddin Efendi üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁵ Asıl yıldızı parlayan ise Mehmed Burhaneddin Efendi'dir. Onun cesur bir hamle ile veliaht yapılacağı ve Almanya'nın da desteğini aldığı iddiaları tüm dikkatleri bu genç şehzade üzerinde toplamıştır. Böylelikle meselenin ikinci dönemi de başlamıştır.

¹⁸ Mourad, *Le Palais De Yıldız et La Sublime Porte*, Paris 1895, 43; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 135.

¹⁹ "Veraset-i Saltanat", *İctihad*, 13 Mayıs 1905, No. 85, 2.

²⁰ "İcmal-i Ahval", *Meşveret*, No. 6, 2.

²¹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, 498-503.

²² "Sultan Murad'ın Cinneti", *Meşveret*, No. 13, 12 Muharrem 1313, 4.

²³ "Hakk-ı Saltanat", *Meşveret*, No. 23, 27 Cemaziyelahir 1314, 2.

²⁴ "İkiden Hangisi", *Meşveret*, No. 17, 12 Rebiülevvel 1314, 1.

²⁵ 1904 senesi sonrasında Yusuf İzzeddin Efendi hakkındaki veliahtlık iddiaları için ayrıca bkz. Ali Akyıldız, *Yusuf İzzeddin...*, 173-179.

Jön Türklerin söylentiler karşısında yaptıkları ilk yayımlar, 1904 senesinde olmuştur. *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesinde 29 Temmuz ve 27 Ağustos 1904 tarihlerinde yayınlanan yazılarda Burhaneddin Efendi'nin veliaht yapılması şeklinde bir planın yapıldığı ve bunun ardında padişahın güvendiği bazı devlet adamlarının bulunduğu ve isteklerinin gerçekleşmesi durumunda İstanbul'da bir karışıklığın çıkabileceği belirtilmiştir.²⁶ 12 Ağustos 1904 tarihinde *Osmanlı* gazetesi de benzer iddiaları sütunlarına taşımıştır. *Şûrâ-yı Ümmet* ile benzer görüşlerde bulunmuş ve hatta planın gerçekleşmesi için Mehmed Reşad Efendi'nin öldürtüleceği ifade edilmiştir.²⁷

Jön Türkler, Sultan'ın resmi merasimlerde ve günlük yaşamında Burhaneddin Efendi'yi yanından ayırmamasına dikkat çekiyorlardı. Bu suretle Sultan, onu diğer oğullarından ayırmakta ve "*usûl-i kadîm-i verâset-i saltanat-ı Osmâniye hilâfına*" kendisine halef tayin etmek istemekteydi.²⁸ Oysa veraset sisteminin değişmemesi yönündeki bir önceki dönemde görülen kesin tutumları bu dönemde de devam etmekteydi.²⁹ Onların dileği Reşad Efendi'nin Sultan olmasıyla Saray'a yakın devlet adamlarının uzaklaştırılmalarıydı.³⁰ Ayrıca Reşad Efendi'nin Kanun-ı Esasî'yi yeniden ilan etmesiydi.³¹ Zira bir değerlendirme yazısında yer alan "*Burhaneddin Efendi on altı yaşında bir çocuktur ve hem de altı yüz yıllık kânûn-ı saltanat-ı Osmâniye mücibince veli'ahd-ı meşru' asla olmaz*" ifadeleri Jön Türklerin bu husustaki tavrını özetlemekteydi.³² Reşad Efendi ise II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca milletin dert ortağı olmuş, millet gibi mazlum, millet gibi perişandı. Asıl önemli olan da bunu idrak etmiş olmasıydı. Burhaneddin Efendi'nin cülûsu ise Sultan Hamid'in ve onun hükmünün devamı olacaktı. Bu da "*Devlet-i Osmâniyenin buhrân-ı zevâli*" idi.³³ Aynı zamanda ulusun

²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, 119.

²⁷ "Veraset-i Saltanat-ı Seniyye", *Osmanlı*, 12 Ağustos 1904, No. 137, 1-2.

²⁸ "İstanbul Telgrafları", *Balkan*, No. 92, 17 Kasım 1906, 3-4.

²⁹ Jön Türklerin veraset sisteminin değişmesine karşı olan tutumları II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarına kadar devam etmiş, 1907 senesinde düzenlenen İkinci Jön Türk kongresinde belirlenen siyasi ilkeler içerisinde veraset usulünün değiştirilmeden korunması da yer almıştır. A. B. Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Çelçüt Matbaası, İstanbul 2000, 295-297.

³⁰ "Allah Encâmı Hayretsin", *Balkan*, No. 31, 5 Eylül 1906, 1-2.

³¹ "Makedonya'nın Muhtariyeti Hakkında", *Balkan*, No. 33, 7 Eylül 1906, 3.

³² "Musahabe", *Balkan*, No. 100, 29 Kasım 1906, 2.

³³ "Rihlet-i Hümâyün ve Verâset-i Saltanat", *Doğru Söz*, No. 13, 23 Şaban 1324, 2.

varlığının ve geleceğinin de ölümcül bir darbeye uğrayacağı anlamına gelmekteydi.³⁴

1.2. İddiaların Avrupa Kamuoyuna Yansıması

Avrupa'nın Osmanlı veraset düzenine olan ilgisi meselenin seyahatname tarzındaki yayınlara ve bazı müsteşriklerin eserlerine konu olmasıyla başlamıştır. Bunlardan İstanbul'da bulunmuş olan Alman gazeteci Andreas David Mordtmann, meseleye dair edindiği bilgileri eserinde aktarırken, Fransız yazar Frederick Millingen, iddiaların Sultan Abdülmecid dönemindeki başlangıcına değinerek Abdülaziz dönemine kadar yaşanan gelişmeler hakkında malumat vermiştir.³⁵ Bununla birlikte yapılmak istenen değişiklik, Avrupa'da bazı aydınlar tarafından hukuki altyapısıyla birlikte incelenmiştir. Fransız yazar Benoit Brunswik'in *La Succession au Trône de Turquie* ve Mısır Enstitüsü üyesi Fransız Giuseppe Leoncavallo'nun *L'Ordre de Succession au Trône en Turquie* adlı, Osmanlı veraset sistemini ve üzerindeki tartışmaları ele aldıkları müstakil çalışmaları bu amaca uygun olarak yazılmıştır. Her iki eserde de yapılan değerlendirmeler, Avrupa'da konuya ilgi duyan akademik çevrelerin görüşlerinin bilinmesi açısından önem arz etmektedir.³⁶

Devletin ve toplumun düzeninin veraset sisteminin işleyişine bağlı olduğunu savunan Brunswik, bu ciddi meselede veraset sırasını değiştiren hükümdarın devletin menfaatini değil kendi çıkarlarını ve hırslarını düşündüğünü belirtmiştir. Bu işleyişin bozulması sonucunda devletin menfaatini ve korunmasını sağlayan temelin de sarsılacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı veraset sisteminin hukuki temellerini ortaya koyarak Abdülaziz döneminde yapılmak istenen değişikliğin mümkün olup olmayacağını sorgulamıştır. Veraset sisteminin değiştirilmesinde ilmiye

³⁴ "A l'Etranger, Les Visees d'Abd-ul-Hamid", *Le Soir*, 5 Eylül 1906, 2.

³⁵ Andreas David Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev. Gertraude Habermann-Songu, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999. Eserinde Kıbrıslı Osman Bey takma adını kullanan Millingen, veraset sistemi iddialarının ilk defa 1850 yılında Sultan Abdülmecid'in oğlu Murad Efendi'nin Bezmialem Valide Sultan'ın ısrarı ile velihaht ilan etmek istenmesi üzerine gündeme geldiğinden bahseder (Osman Bey, *Les Imams et Les Derviches*, Paris 1881; Ali Akyıldız, "a.g.m.", 14).

³⁶ Benoit Brunswik, *La Succession au Trône de Turquie*, Paris 1872; Giuseppe Leoncavallo, *L'Ordre de Succession au Trône en Turquie*, Alexandrie 1873.

sınıfının desteğinin olması gerektiğinin altını çizen Brunswik, bunun ancak Osmanlı hükümdarlarının sınırsız iradeleri ile aşılabileceğini belirtmiştir. Söz konusu değişikliğin başarıya ulaşması halinde ise bundan sadece Osmanlı Devleti'nin iç siyasetinin değil Avrupa ahenginin de etkileeneceğini iddia etmiştir.³⁷

Bir başka Avrupalı yazar olan Guiseppe Leoncavallo, Sultan Abdülaziz döneminde oluşan değişiklik iddialarının Avrupa'da duyulması üzerine eserinde Osmanlı veraset sistemini ele almıştır. Burada veraset sisteminin yapısı üzerinde durarak, sistemi belirleyen *şer'î ve örfî* kanunlara değinmiştir. Dini kanunların veraset sistemi hususunda sessiz kaldığının altını çizen yazar, kronolojik olarak sistemin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren oluşturduğu sonuçlar ve üzerinde yapılan değişikliklere değinmiştir. Veraset sistemini Mısır'daki usul ile kıyaslayan yazar, Brunswik'in görüşlerini destekler mahiyette yorumlarda bulunarak olası değişikliğin Avrupa ahengine yapacağı olumsuz etkiler üzerinde durmuştur.³⁸

İddiaların ilk döneminde yabancı basında Yusuf İzzeddin Efendi'nin ön plana çıkarıldığı haberler yayınlanmıştır. 11 Kasım 1895 tarihli Daily Chronicle'nin ve 22 Aralık 1895 tarihinde New York Times'ın yayınlarında tahta aday üç hanedan üyesi içeresinden Yusuf İzzeddin Efendi'nin ilk sırada görüldüğü belirtilmiştir.³⁹ Aradan altı ay geçtikten sonra bu kez Fransa basınında Sultan'a karşı bir komplo hazırlığı yapıldığı ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin yerine geçirilmek istendiği bu dönemin iddialarındandır. Yine komployu planlayanların tutuklandığı hatta Yusuf İzzeddin Efendi'nin dahi tutuklananlar arasında olduğu kamuoyuna sunulan söylentilerden olmuştur.⁴⁰

Jön Türklerin meselenin iki dönemindeki yayınlarının etkisiyle Şehzade Burhaneddin Efendi, Avrupa'da konuya ilgi duyan tüm çevrelerin tanıdığı bir isim olmuştur. Diğer yandan Avrupa'nın Mehmed Burhaneddin Efendi'ye olan ilgisi onun çocukluk çağından itibaren başlamıştır.⁴¹ Bu

³⁷ Benoit Brunswik, *La Succession Au Trône De Turquie*, Paris 1872.

³⁸ Giuseppe Leoncavallo, *L'Ordre de Succession au Trône en Turquie*, Alexandrie 1873.

³⁹ Ali Akyıldız, *Yusuf İzzeddin*, 172.

⁴⁰ Ali Akyıldız, *Yusuf İzzeddin*, 173.

⁴¹ 18 Aralık 1885 tarihinde dünyaya gelen şehzade için Sultan II. Abdülhamid'in "...bu gece bir şehzâde-i civanbahtımız kehvâre-zîb-i vücûd olarak Mehmed Burhaneddin

dönemde yapılan haberlerle kamuoyuna olumlu bir Osmanlı şehzadesi portresi çizilmiştir.⁴² Öyle ki Avrupa'daki hanedanların en çok dikkat çeken üç genç üyesinden biri olarak gösterilmiştir.⁴³ Basının Burhaneddin

---

tesmiye eyledim..." ifadesini içeren doğum haberi Almanya İmparatoruna telgrafla gönderilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Name-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH), 3/36, 11 RA 1303 / 19 Aralık 1885).

⁴² Şehzadeyle ilgili ön plana çıkarılan hususlardan biri, henüz beş yaşındayken Bahriye sınıfına alınması, müzikteki yeteneği ve bunu II. Wilhelm'in 1898 senesindeki ziyareti sırasında sergilemesidir (*La Liberté*, "Hors Paris", 3 Ağustos 1890, 2; *L'Étendard*, "Échos", 5 Ağustos 1890, 1; *Le Matin*, "Mélomanie Orientale", No. 3672, 20 Mart 1894, 2; *La Patrie Créole*, "Le Sultan chez Lui", No. 1865, 4 Ekim 1906, 3; *Le Journal du Dimanche*, "Quel Sera L'Héritier?", No. 3405, 16 Eylül 1906, 588; *Le Petit Parisien*, "Guillaume II En Orient", No. 8031, 23 Ekim 1898, 1). Burhaneddin Efendi, piyanodaki yeteneğini, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'da bulunduğu sırada imparatorun oğlu Albert ile Saray'da piyano çalarak sergilemiştir (Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid, Hâtıralarım*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, 53-54). Burhaneddin Efendi, Alman İmparatoriçesinin Yıldız Sarayı'nı ziyaretine de katılmıştır. Ziyaretin ardından Almanya Sefiri, II. Wilhelm'in bilhassa Burhaneddin'in müzik icrasından dolayı teşekkür ettiğini ve şehzadenin yeteneğini takdir ettiğini bildirmiştir (BOA, Yıldız Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF.), 5/21, 6 Ş 1315 / 31 Aralık 1897). Ayrıca Burhaneddin Efendi'nin babası Sultan II. Abdülhamid'i bazı görevlerde temsil ettiğine dair haberlerin çeşitli tarihlerde basında yer alması adının daha fazla duyulmasını sağlamıştır. Bunlardan en önemlileri Rus Çarı'nın 1894 senesindeki ziyalesinde ve İngiliz Kraliçesi'nin 1901 senesinde ölümü sebebiyle Sultan'ın taziyelerini iletceğine dair duyumlar olmuştur (*Le Parisien*, "La Mort du Tzar", No. 2004, 2 Kasım 1894, 1; *L'Univers*, "La Mort du Tzar", No.9642, 2 Kasım 1894, 2; *Le Peuple Français*, "A L'étranger, En Turquie", No. 305, 3 Kasım 1894, 2; *La Souveraineté Nationale*, "A L'étranger, En Turquie", No. 2746, 3 Kasım 1894, 2; *Le Courrier du Soir*, "La Mort du Tzar", No. 1899, 3 Kasım 1894, 4; *Le Gaulois*, "A L'étranger, En Turquie", No. 5336, 3 Kasım 1894, 2; *L'éclair*, "La Mort du Tzar", No. 2168, 3 Kasım 1894, 2; *The Evening Mail*, "Turkey", No. 6293, 25 Ocak 1901, 2; *The Nottingham Evening Post*, No. 6996, 26 Ocak 1901, 3; *Le Matin*, "L'impression a l'étranger, En Turquie", No. 6179, 25 Ocak 1901, 3). 1903 yılının Mayıs ayında Rusya'ya gönderilecek heyete riyaset edeceği duyulduğunda ise Fransa'da gazeteler bu iddiayı "bu şehzade genellikle babasını İstanbul'da temsil ediyordu ama şimdiye kadar Osmanlı hanedanından bir şehzade yurt dışında görevlendirilmedi" şeklinde yorumlamışlardır (*L'Événement*, "A L'étranger, En Turquie", No. 11334, 20 Mayıs 1903, 2; *Le Libéral*, "Mission Expiatoire", 20 Mayıs 1903, 2). Yine 1904 yılında Avrupalıların Makedonya sorununa etkisinin önüne geçebilmek amacıyla Burhaneddin Efendi'nin buraya vali atanacağı da iddia olarak öne sürülmüştür (Ali Akyıldız, *Yusuf İzzeddin*, 173).

⁴³ 12 Mayıs 1903 tarihinde *Bournemouth Daily Echo* gazetesinde yapılan haberde Burhaneddin Efendi'den şu şekilde bahsedilmiştir: "Bir çağdaş, kraliyetin tüm batıl

Efendi'nin gözde şehzade olduğuna dair ona duyulan güvenden yola çıkılarak oluşturduğu kanısını, resmî törenlerde babasının yanında bulunması güçlendirmiştir. Şehzade buluş çağına eriştiğinde Avrupa'da kamuoyu, onu yüksek eğitilmiş, zeki ve iyi karakterli bir şehzade olarak tanımlanmakla beraber Sultan'ın gözde oğlu olduğu konusunda artık hemfikir olmuştur.⁴⁴ Onun bu şöhreti, olası bir veraset sistemi değişikliği projesinde II. Abdülhamid'in veliyaht ilan edeceği ilk varisi olarak zihinlere kendisinin gelmesini desteklemiştir.

Burhaneddin Efendi'nin veliyaht ilan edileceği iddialarını Avrupa'da öncelikle 19 Ağustos 1904 tarihinde *Yıldız Köşkünde Bir Komplo* başlığıyla sütunlarına taşıyan ise Fransız *La République Française* gazetesi olmuştur. Burada Jön Türklerin yayınlarına dayandırılarak mesele hakkında kamuoyuna bilgi verilmiştir. Gerçekleşmesi halinde ise İstanbul'da büyük bir çatışmanın yaşanacağı öngörüsünde bulunulmuştur.⁴⁵ 1904 senesindeki haberlerin üzerinden yaklaşık bir sene geçtikten sonra benzer iddialar tekrardan basında yer almaya başlamıştır. Fransız *Le Public* gazetesi 5 Mayıs 1905 tarihinde, veliyaht Reşad Efendi hakkındaki detaylı haberinde II. Abdülhamid'in oğlu Burhaneddin Efendi'yi desteklediğinden bahseden Jön Türklerin iddialarına yer vermiştir.⁴⁶ İngiliz *The Times*'ın 27 Ekim'deki

---

inançlı insanlar tarafından iyi bir talihe ve tamamen doğüstü güçlere sahip olarak itibar ettiği üç çocuğu olduğunu söylüyor. Birincisi, halk arasında "Prens Luischen" olarak bilinen, şimdi on bir yaşında olan ve kendinden büyük altı erkek kardeşi olan Alman İmparatorunun kızıdır. İkincisi, eşi kendisine bir erkek çocuk sunmadan önce altı kız doğuran Avusturya Arşidükü ve Teschen Dükü Frederick'tir. Üçüncüsü, Türk padişahının yedinci ve gözde oğlu, şu anda on sekiz yaşlarında olan Şehzade Mehmed Burhaneddin'dir." ("Notable Men and Women", *The Bournemouth Daily Echo*, No. 837, 12 Mayıs 1903, 2).

⁴⁴ "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1; "The Illness of the Sultan", *The Westminster Gazette*, No. 1324, 17 Ağustos 1906, 6; "The Sultan's Illness", *The Derby Daily Telegraph*, No. 8291, 13 Ağustos 1906, 2; "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1.

⁴⁵ "Un Complot A Yıldız-Kiosk", *La République Française*, No. 11846, 19 Ağustos 1904, 3; Konunun Fransız basınında duyulmasının üzerinden iki ay geçmesinin ardından bu kez 15 Ekim 1904 tarihinde İngiliz *The Sun*, Pera kaynaklı gönderilen bir bilgi notunu paylaştığı haberinde benzer değerlendirmelere yer vermiştir. "The Sultan's Successor", *The Sun*, No. 45, Vol. LXXII, 15 Ekim 1904, 6.

⁴⁶ *Le Public*, "Réchad Effendi", No. 434, 5 Mayıs 1905, 1.

haberinde ise Burhaneddin Efendi'nin yasalara aykırı olarak veliiaht yapılmak istendiği belirtilmiştir.⁴⁷

Diğer yandan II. Abdülhamid'in böbrek enfeksiyonu problemi, 14 Temmuz 1906 tarihinden başlayarak nüksetmiştir.⁴⁸ II. Abdülhamid'in hastalığı halihazırda spekülasyonlara açık bir meseleydi. Gelişmeleri Osmanlı başkentinde yakından izleyen Paul Fesch'in de vurguladığı gibi "dünyada hiçbir hükümdar, aynı anda onun kadar birçok hastalıkla boğuşmak zorunda kalmamıştı".⁴⁹ Hastalığı üzerindeki spekülasyonların haricinde bu defa gerçekten Sultan'ı yorgun ve halsiz düşüren durumu neticesinde 14 Ağustos 1906 tarihinde İstanbul gazetelerinde Cuma selamlığına soğuk algınlığı sebebiyle katılamayacağı duyurulmuştur.⁵⁰ Avrupa'da da ilk kez böyle bir durumla karşılaşıldığından şaşkınlık yaratmıştır.⁵¹ Bu gelişme, Sultan'ın olası vefatı düşünülerek veraset üzerindeki iddiaların daha fazla seslendirilmesine ve konunun farklı yönleriyle değerlendirilmesine yol açmıştır.

1.3. Osmanlı Bürokrasisinin Rolü

Jön Türklere göre Burhaneddin Efendi'yi veliiaht yapmayı arzulayan mâbeyin erkânı, Almanya Sefaretiyle bazı "entrikalar" çevirmekteydiler. Buna karşılık ulemadan bazı kimseler ise toplantılar yaparak halkı Reşad Efendi'nin veliiahtlık hukukunun müdafaası için uyarmaktaydı.⁵² Saray'da perde arkasında ise İzzet Paşa bulunmaktaydı.⁵³ Yine Said Paşa da projeye

⁴⁷ *The London and China Express*, "General Foreign News, Turkey", No. 2203, 27 Ekim 1905, 10.

⁴⁸ Nuran Yıldırım- Bülent Özaltay, "The Kidney Disease of Abdülhamid II in Light of His Urine Analysis", *Ciêpo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri*, Haz. K. İnan, Y. Dursun, Trabzon 2011, 905-908.

⁴⁹ Paul Fesch, a.g.e., 184. Örneğin 1892 yılında Sultan'ın sağlık sorunu olmamasına karşın Avrupa gazeteleri ciddi derece hasta olduğu yönünde iddialar yaymışlardır. Aynı sene içerisinde çeşitli gazete haberlerinde Sultan'ın nörolojik bir rahatsızlıktan mustarip olduğu ileri sürülmüştür (Nuran Yıldırım, Bülent Özaltay, "a.g.m.", 912-914).

⁵⁰ Nuran Yıldırım, Bülent Özaltay, "a.g.m.", 905-908.

⁵¹ *The Derby Daily Telegraph*, "The Sultan's Illness", No. 8291, 13 Ağustos 1906, 2; *The Westminster Gazette*, "The Illness of the Sultan", No. 1324, 17 Ağustos 1906, 6.

⁵² "İstanbul Telgrafları", *Balkan*, No. 86, 10 Kasım 1906, 3.

⁵³ "Makedonya'nın Muhtariyeti Hakkında", *Balkan*, No. 33, 7 Eylül 1906, 3.

destek verenlerdendi.⁵⁴ Böylece Sultan II. Abdülhamid döneminde elde ettikleri imtiyazların devamını dilemekteydiler.⁵⁵ Fakat Burhaneddin Efendi taraftarı devlet adamları sadece Almanya'nın desteğiyle isteklerinin gerçekleşmeyeceğini biliyorlardı. Bunlar diğer devletlerin tepkisinden çekinmekteydiler.⁵⁶

Jön Türk basının üzerinde durduğu bu konu, Avrupa'da çeşitli söylentiler katılarak sunulmuştur. Yayınlardaki ortak kanı, özellikle Saray'daki devlet adamlarının istikballerini düşünerek sistemin değişikliğine destek verdikleri yönündedir. Fransız basınına göre devlet adamları istedikleri gibi yönetecekleri şehzadeyi tahta getirmek için kanunda değişiklik yapmak peşindeydi. Böylece mevcut rejimi de devam ettirebileceklerdi. Adayları ise Burhaneddin Efendi'ydi.⁵⁷ İngiliz basınında ise yapılmak istenen değişikliğin eski veliahtlık sistemine dönülmesi şeklinde görülemeyeceği aslında bunun Osmanlı tahtını Saray'daki yüksek bürokratik zümrenin arzularına teslim etmek olduğu yorumu yapılmıştır.⁵⁸ Bundan sonra basın bazı Osmanlı devlet adamları üzerinde özellikle yoğunlaşmıştır.

İddiaların ortaya çıktığı dönemde 24 Ağustos 1904 tarihli haberinde *La République Française* gazetesi, II. Abdülhamid'in Burhaneddin Efendi'yi veliaht tayin edebilmesi için destekçilerinin Tophane Müşiri Zeki Paşa, Mabeynci Faik Bey ve Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşa olduklarını belirtmiştir. İddiaya göre, bu devlet adamları öncelikle Sultan V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'yi ve II. Abdülhamid'in en büyük oğlu Selim Efendi'yi aday olarak seçmişlerdi. Fakat bu iki şehzadeden emin değillerdi. Bu yüzden güncel politikaları sürdürecektir ve kişisel nüfuzlarını devam ettireceğine inandıkları Şehzade Burhaneddin'de karar kılmışlardı.⁵⁹ Aynı gazetenin 25 Ekim'deki haberinde onların karşısında durarak sistemi koruyacak olanlar Sadrazam Ferit Paşa, başlıca paşalar, muhafazakâr Türkler, din adamları, hukukçular ve ilahiyat öğrencileri olarak sıralanmıştır.⁶⁰

⁵⁴ "Sultan Hamid'e Veliahd Kim Olacak?", *Balkan*, No. 25, 29 Ağustos 1906, 2.

⁵⁵ "Rihlet-i Hümayun ve Verâset-i Saltanat", *Doğru Söz*, No. 13, 23 Şaban 1324, 1-3.

⁵⁶ "İstanbul'dan", *Balkan*, No. 6, 30 Ağustos 1906, 3.

⁵⁷ "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1.

⁵⁸ "General Foreign News", *The London and China Express*, No. 2203, 27 Ekim 1905, 10.

⁵⁹ "A L'Extérieur, En Turquie", *La République Française*, No. 18853, 26 Ağustos 1904, 2.

⁶⁰ "La Succession Du Sultan", *La République Française*, No. 12599, 25 Ekim 1906, 2.

Üzerinde en fazla durulan isimlerden bir diğeri de Hikmet Paşa'dır. Sultan'ın Avrupa hükümetleri nezdinde Burhaneddin Efendi'yi veliiaht ilan etme çabalarını anlatmak ve desteklerini almak üzere bir elçi gönderdiği söylentilerinin yoğunlaştığı sırada Fransız basınından *La Liberté* ve İngiltere'den *Edinburgh Evening News* gazetesi konuyu detaylandırarak bu elçiden Hikmet Paşa olarak bahsetmişlerdir.⁶¹

Avrupa basınının sistemin değişikliğini destekleyen devlet adamlarından en fazla öne çıkardığı bir diğeri ise İzzet Paşa'dır. 1896-1908 yılları arasında Yıldız Sarayı'nda mabeyin ikinci kâtipliği yapan İzzet Paşa, II. Abdülhamid'e en yakın isimlerden birisiydi. Bu yakınlığın İzzet Paşa'yı söylentilerin merkezine aldığı açıktır. Bu noktada *The Sun* gazetesi İzzet Paşa'yı Sultan'ın projesinin en büyük destekçisi olarak tanımlamıştır.⁶² Benzer şekilde *Westminster* gazetesi, İzzet Paşa ve Necip Melhame Paşanın Şeyhülislamı zorla ikna ederek Burhaneddin Efendi'yi veliiaht ilan etmek istediklerini belirtmiştir.⁶³

İddiaların içerisinde yer alan veya Sultan'ın çevresinde bulunan dönemin şahitlerinin görüşleri ise mesele içerisindeki yerlerine dair malumat sunmaktadır. Bunlardan bazıları veraset sisteminin değişikliğinden bahsetmemişlerse de konuya dair bildiklerini paylaşmışlardır. Örneğin Mabeyin Başkâtibi Tahsin Paşa, hatıralarında Burhaneddin Efendi'nin isminin veliiaht olarak Avrupa gazetelerinde gösterilmesinden sonra Sultan'ın Burhaneddin Efendi ve kardeşleri hakkında oluşabilecek kötü intibalardan ve muhtemel gizli işlerden ötürü endişeye düştüğünü, mesele neticeleninceye dek üzerinde ehemmiyetle durulmasını istediğinden bahsetmekle yetinmiştir.⁶⁴ Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi'nin, II.

⁶¹ "La Successeur Probable du Sultan", *La Liberté*, No. 14720, 5 Eylül 1906, 1; "The Sultan's Heir", *The Edinburgh Evening News*, No. 10229, 27 Ocak 1906, 4; Haberlerde bahsedilen kişi, Burhaneddin Efendi'nin hususi eğitimiyle ilgilenmek üzere 1889 yılında Yıldız Sarayı'na tayin edilen ve sonrasında Erkân-ı Harbiyye-i Bahriye Mirlivası olan Mehmet Hikmet Paşa'dır. Saray'daki görevini on beş sene sürdüren Hikmet Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43, İstanbul 2020.

⁶² "The Sultan's Successor", *The Sun*, vol. LXXII, No. 45, 15 Ekim 1904, 6.

⁶³ "The Illness of the Sultan", *The Westminster Gazette*, No. 1324, 17 Ağustos 1906, 6.

⁶⁴ Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, 177.

Meşrutiyetin ilanının ardından bir muhabirle yaptığı ve Fransız basınında yayınlanan görüşleri ise sanki konudan hiç haberi olmamış gibidir. Burada Cemaleddin Efendi, padişahın asla böyle bir kanun ihlali yapamayacağını, çünkü verasetin kanuna göre düzenlendiğini açıkça ifade etmiştir.⁶⁵ Mabeyin İkinci Kâtibi İzzet Paşa hatıralarında konuya dair bilgi vermemekle beraber, Burhaneddin Efendi'nin istikbali ile yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Paşa, Fransa'nın Londra Büyükelçisi ile Mayıs 1909'da gerçekleştirdiği görüşmede gündemdeki gelişmeleri değerlendirirken Burhaneddin Efendi'yi de unutmamış ve hayatından endişe ettiği göstermiştir.⁶⁶

II. Abdülhamid'in veraset düzenini değiştirmek için "arzudan" öteye geçerek girişimde bulunduğunu öne süren şahitler de mevcuttur. Örneğin Sultan'a yakın isimlerden Arminius Vambery, Burhaneddin Efendi'nin popüler veraset anlayışına göre seçilmiş olduğunu belirtmiştir. Fakat bu düşüncesini Sultan ile yaptığı görüşmelerden edinip edinmediğini açıklamamıştır.⁶⁷ Ayşe Osmanoğlu ise Sultan'ın hastalığı sırasında vefat edeceğini düşünerek Burhaneddin Efendi namına bazı vasiyetlerde bulunduğundan bahsetmiştir.⁶⁸ Fakat bu vasiyetin içeriği hakkında bilgi vermemiştir. Nitekim Sultan'ın yaşarken yapmadığı değişikliğin vasiyetiyle gerçekleşmesi de pek mümkün gözükmemekteydi. Bunlara ek olarak Mehmet Vahdeddin'in, 1906 senesinde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne gönderdiği mektup bize bazı deliller sunmaktadır. Vahdeddin olası değişiklik ve sonrasında çıkacak kaos ortamından dolayı korunma talep

⁶⁵ "La Turquie Constitutionnelle, L'affaire Burhaneddine", *L'Aurore*, No. 3934, 2 Ağustos 1908, 2; "Les Événements de Constantinople", *La République Française*, No. 13490, 2 Ağustos 1908, 1.

⁶⁶ İzzet Paşa, Avrupa basınında yer alan Burhaneddin Efendi'nin tutuklanması haberine atıfta bulunarak "oğlu Burhaneddin'e gelince, o da az önce yakalandığı, Boğaz'da kalmasını tavsiye eden Khadra adlı aptal bir harem ağasının elindedir" ifadesini kullanmıştır (M.A.E., *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople*, Série C, Vol. 207, No. 165-166). Bununla birlikte İzzet Holo Paşa, hatıralarında Burhaneddin Efendi'nin veliaht tayin edilmek istendiğinden bahsetmemiştir. *Abdülhamid'in Kara Kutusu, Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri*, Yay. Haz. Ahmet Semih Mümtaz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

⁶⁷ "Professor Vambery's Views", *The Westminster Gazette*, No. 4265, 19 Aralık 1906, 9.

⁶⁸ Ayşe Osmanoğlu, *a.g.e.*, 44.

ettiğinde değişikliğin planlandığını bildirdikten sonra doğrudan Burhaneddin Efendi'yi veliaht olarak işaret etmiştir.⁶⁹

Bununla birlikte Burhaneddin Efendi'nin Sultan'ın gözdesi olduğu hepsinin ortak görüşüdür. Bunu vurgulayanların başında gelen Ayşe Osmanoğlu, Şehzade'nin "en çok sevdiği" oğlu olduğunu söylerken, kanıt olarak da Selamlık töreninden sonra tüm şehzadelerin kendi atlarıyla Saray'a dönerken, Burhaneddin Efendi'nin ekseriyetle babasının yanında arabada bulunmasını öne sürmüştür.⁷⁰ Aynı ifadeler Tahsin Paşa tarafından tekrarlanmıştır.⁷¹ Yine dönemin mabeyin kâtiplerinden İsmail Müştak Mayakon, Burhaneddin Efendi'nin Sultan'ın en dikkat çeken oğlu olduğundan övgüyle bahsederken babasının ilgisini de göz ardı etmemiştir.⁷²

1.4. Büyük Devletlerin Müdahalesi İhtimalinin Değerlendirilmesi

Jön Türklerin ortak kanaatlerine göre Avrupa devletlerinin desteği olmadan bu iş yapılamazdı. Almanya destek verse de İngiltere, şark meselesindeki çıkar çatışmaları gereğince karşı gelecekti.⁷³ Hatta Almanya İmparatoru Wilhelm ile İngiltere Kralı Edward bu hususta görüşmüşlerdi.⁷⁴ Fakat Sultan "pek ince bir hesap" yapmaktaydı. Burhaneddin Efendi lehinde olumlu bir hava oluşturabilmek için meşrutiyeti ilan edecekti. Hem tüm Osmanlı memleketlerinin devlete olan desteğini arttıracığı hem de İslam aleminde Türkiye'ye olan muhabbetlerin artacağı endişesiyle İngiltere, Fransa ve İtalya bu projeye karşı çıkacaktı.⁷⁵ Sultan'ın sağlık durumunun

⁶⁹ John Burman, *Britain's Relations With The Ottoman Empire During The Embassy Of Sir Nicholas O'Conor To The Porte, 1898-1908*, The Isis Press, İstanbul 2010, s. 216.

⁷⁰ Ayşe Osmanoğlu, *a.g.e.*, 63, 77, 97.

⁷¹ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s. 177.

⁷² İsmail Müştak Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?* Sertel Matbaası, İstanbul 1940, s. 89; Şehzadeye duyulan ilgi, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra dahi bitmemiştir. Bunu en iyi aktaran Sultan Mehmed Reşad'ın Başkâtibi Halit Ziya Uşaklıgil'dir. Uşaklıgil, onun yeteneklerini vurgularken "öteden beri işitilmiş söylentilere genişleyen bir inanmak arzusu duydum" ifadesiyle döneminde oluşan intibayı da gözler önüne sermiştir. Bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, Can Yayınları, İstanbul 2019, 35.

⁷³ "Allah Encâmü Hayretsin", *Balkan*, No. 31, 5 Eylül 1906, 1-2.

⁷⁴ "Makedonya'nın Muhtariyeti Hakkında", *Balkan*, No. 33, 7 Eylül 1906, 3.

⁷⁵ "Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı", *Balkan*, No. 35, 9 Eylül 1906, 1-2.

kötü olmasından ötürü İngiltere Elçisi, Londra'ya yeni Sultan'ın Burhaneddin Efendi olması için teşebbüslerde bulunduğunu belirtmişti. İstanbul'da diğer sefaretler ile toplantı yapılması dahi planlanmıştı. Jön Türkler, böylece büyük devletlerin desteği olmadan değişikliğin yapılamayacağını görmüş olduklarını düşünmüşlerdir. Devletlerin ise Burhaneddin Efendi'nin veliahtlığını desteklemeyeceğinden emindiler.⁷⁶ Nitekim *Meşveret* gazetesinde yayınlanan ve "*Sonunda Abdülhamid Ölüyor*" başlıklı yazısında bir yazar, meselenin ülke içinde bir çatışmaya dönmesi sonucunda Avrupalı güçlere vatandaşlarını korumaya çalışıyor gibi görünerek devletin iç işlerine müdahale etmeleri imkânı doğacağını belirtmiştir. Bununla birlikte büyük güçlerin ülkenin yasalarına saygı göstereceklerini, hiçbir şekilde tahtın meşru varisi olan şehzadenin haklarını ihlal etmeye çalışmayacaklarını umduklarını ifade etmiştir.⁷⁷

Sultan'a muhalif olanların bir başka endişeleri ise İstanbul'da yaşanacak gerilimden dolayı çıkacak çatışmalardı. Avrupa basınında yayınlanan manifestosunda Ahmed Rıza, Sultan'ın olası vefatı ve ardından çıkacak taht tartışmalarının devleti ve milleti kargaşaya sevk edeceğini açıkça ortaya koymuştu.⁷⁸ Bir başkası ise veliahtlık hukukunun çiğnenmemesi aksi halde İstanbul'da büyük bir isyanın çıkacağını vurgulamıştı.⁷⁹ Ayrıca "kan dökülmesinden korkuyoruz" diyerek çarpıcı uyarılarda bulunmuşlardı.⁸⁰ Yaşanacak gerilimi İstanbul'un fetreti olarak açıklayan başka bir görüşe göre büyük devletlerin müdahalesi de körüklenecek ve "İstanbul iki fırka olacak, seller gibi kan aktıktan sonra Düvel-i Muazzama gemileri de giriverecek" idi.⁸¹

Bu nedenle sadece yaptıkları yayınlarla sınırlı kalmayan Jön Türkler, veraset düzeninin değiştirilmemesi çağrısıyla Avrupa devletlerinin hükümetlerine başvurmuşlardır. Jön Türklerin Avrupa'nın müdahalesini arzulayan üç önemli girişimi olmuştur. İlkinde 1906 yılının Ekim ayında Prens Sabahaddin, Berlin'e mektup göndererek II. Abdülhamid'in veraset

⁷⁶, "İstanbul'da Büyük Korku", *Balkan*, No. 58, 6 Ekim 1906, 3-4.

⁷⁷ "A l'Etranger, Les Visees d'Abd-ul-Hamid", *Le Soir*, No. 53, 5 Eylül 1906, 2.

⁷⁸ "Abdulhamid's Successor", *The Pall Mall Gazette*, No. 12976, 9 Kasım 1906, 6.

⁷⁹, "İstanbul Heyecanda", *Balkan*, No. 17, 16 Ağustos 1906, 1.

⁸⁰, "Kan Dökülmesinden Korkuyoruz!", *Balkan*, No. 32, 6 Eylül 1906, 2.

⁸¹, "İstanbul'da Fetret Korkusu", *Balkan*, No. 98, 27 Kasım 1906, 1.

sisteminde yapacağı değişikliklerle huzursuzluk yaratabileceğini ve bunun da Almanya'nın çıkarlarını zedeleyeceğini iddia ederek Kayzer'den projeyi engellemesini istemiştir.⁸² İkincisinde Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'ya destekleri için çağrıda bulunulmuştur.⁸³ Üçüncüsünde ise Jön Türklerin Avrupa'da ses getiren ve Ocak 1907'de yayımlanan bildirimlerine göre, Abdülhamid ve suç ortakları, devletin geleneğine, medeni ve dinî hukukuna aykırı olarak egemenliği ve halifeliği dördüncü oğlu Burhaneddin'e devretmek için komplolar kuruyorlardı. Bu sebeple ülke düşmanlarının kargaşa çıkarmasını önlemek için gerekirse elçiliklere yazılı güvence verilmesi talep edilmiştir.⁸⁴ Jön Türklerin Avrupa'nın Osmanlı'nın iç işlerine müdahalesine karşı çıktıkları göz önüne alındığında veraset meselesinin Jön Türkler nezdindeki önemi ortaya çıkmaktadır.⁸⁵

Avrupa basınında ise üzerinde durulan en önemli husus, Almanya'nın Burhaneddin Efendi'nin veliyaht tayin edilebilmesi projesini desteklediğine dairdir. Bu bağlamda Almanya'nın ve özellikle II. Wilhelm'in şehzadeye karşı olan sempatisinin, onun Alman öğretmenler tarafından yetiştirilerek Alman fikirleri ile büyütülmesinden kaynaklandığı vurgulanmıştır.⁸⁶ Bu yöndeki iddiaların daha da yoğunlaşmasına iki olay sebep olmuştur. İlkinde gazeteler, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisinin Sultanın hastalığı sırasında Almanya'ya gitmiş olmasını veraset sisteminde değişiklik yapılması meselesi ile ilişkilendirmişlerdir.⁸⁷ Diğeri ise Burhaneddin Efendi'nin 17 Kasım 1906'da Alman Büyükelçisi Baron Marshall'ı ziyaret ettiği söylentileridir. İddialara göre ziyaretin amacı, Padişah adına, tahta geçmesinin desteklenmesine karşılık olarak Alman Hükümeti'nin Türkiye'de hangi siyasi avantajları isteyeceğini sormaktı.⁸⁸

⁸² Erdal Kaynar, "Les Jeunes Turcs Et L'Allemagne Avant 1908", *Turcica*, 38, 2006, 308.

⁸³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, C. 4, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1952, 120-123;

⁸⁴ "Abdulhamid's Plot", *The Manchester Evening News*, No. 11795, 5 Ocak 1907, 6; "Abdulhamid's Plot", *The Northern Whig*, No. 30708, 7 Ocak 1907, 9.

⁸⁵ Yuriy A. Petrosyan, *Sosyalist Açıdan Jön Türk Hareketi*, Çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul 2020, 258-259.

⁸⁶ "General Foreign News", *The London and China Express*, No. 2203, 27 Ekim 1905, 10.

⁸⁷ "Sultan's Successor", *The Dundee Evening Telegraph*, No. 2065, 28 Ağustos 1906, 3.

⁸⁸ "The Sultan's Successor", *The Newcastle Evening Chronicle*, No. 6596, 4 Aralık 1906, 4.

En büyük endişe Fransız *Le Rappel* gazetesinde belirtildiği gibi Almanya'nın bu avantajlarını Osmanlı Devleti üzerinde daha güçlü bir hegemonya kurmak için kullanmasıydı.⁸⁹ Bu durum, *L'Echo de Paris* gazetesinde yayımlanan makalede de önemle vurgulanmıştır. Burada, II. Abdülhamid'in ölümünden sonra Almanya'nın desteklediği hatta gizlice teşvik ettiği bir koalisyonun genç Şehzade Burhaneddin Efendi'yi tahta geçirmeye çalışmasının muhtemel olduğundan bahsedilmiştir.⁹⁰ Fransız *La République Française* gazetesi bu uğurda Burhaneddin Efendi'nin bir Alman prensesle evlendirileceğini dahi iddia etmiştir.⁹¹ Almanya'nın desteği konusuna Rus basını da kayıtsız kalmamıştır. En güçlü gazetelerden biri olan *Novoe-Vremia*'da çıkan habere göre, Almanlar bir Germanofil olan Burhaneddin Efendi'nin bir darbe sonucu tahta geçirilmesini destekliyorlardı. Alman basını bunu yüksek sesle söylüyor ve Alman diplomatlar bu fikri gizlice geliştiriyorlardı. Bu sebeple Osmanlı tahtının değişimi meselesini, çok çalkantılı ve sonuçlarının tahmin edilmesi zor olan bir dönemin takip etmesi olasıydı.⁹²

Kamuoyuna sunulan haberlerde, Avrupa devletlerinin Almanya'nın desteklediği olası bir veraset sistemi değişikliğinde tavrının ne olacağı hususunda öngörülerde bulunulmuştur. Bazı gazeteler meseleye temkinli yaklaşırken bazıları da daha radikal kararlar alınması için devletlerine tavsiyelere yer veren ifadeler kullanılmışlardır. Bunlardan İngiliz basınından *Derby Daily Telegraph* gazetesinde yer alan bir makalede Avrupa diplomasisinin tavrına dair temkinli yaklaşılmıştır. Buna göre Sultan, geçmiş yıllarda büyük güçlerin arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak diplomatik bir zafer kazanmıştı. Bu sayede büyük güçlerin etkileri eskisine göre azalmıştı. Rusya ve Macaristan ise iç karışıklıklarla meşguldü. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in halefi olacak herhangi bir kişi üzerinde dış baskı uygulama konusunda büyük güçlerin ne ölçüde etkili olabileceklerinin merak edildiği belirtilmiştir.⁹³ Farklı bir noktadan konuya yaklaşan *The Sun* gazetesi, değişiklik durumunda halifenin de meşruiyetinin sorgulanacağı

⁸⁹ "A l'Etranger, En Turquie", *Le Rappel*, No. 13298, 8 Ağustos 1906, 2.

⁹⁰ "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1.

⁹¹ "Les Affaires de Turquie", *La République Française*, No. 13474, 17 Temmuz 1908, 1.

⁹² MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 74-76.

⁹³ "The Sultan's Illness", *The Derby Daily Telegraph*, No. 8291, 13 Ağustos 1906, 2.

değerlendirmesini yapmıştır. Bu yüzden Türklerin Avrupa'da bulunan siyasi hakimiyetlerinin zayıflatabileceği ifade edilmiştir.⁹⁴ *La Tribune de Londres* gazetesi ise İngiltere'nin veraset sistemi değişikliğine Fransa ile karşı çıkacağını tahmin etmiştir.⁹⁵ Bununla birlikte İngiliz basınında Almanya ve İngiltere'nin desteklediği şekilde Burhaneddin Efendi'nin tahta geçirilebileceği ve bu ülkelerin elçilerinin rehberliği altında devleti yönetebileceği de yapılan yorumlar arasında olmuştur.⁹⁶

Basında Avrupa devletlerinin meseleye müdahalesi hususunda tavsiyeler de verilmiştir. *Le Rappel* gazetesine göre; Almanya'nın ve Sultan II. Abdülhamid'in tavrı karşısında Fransa Hükümeti gelişmeleri yakından ve dikkatle izlemeliydi. Fakat olayların da kendiliğinden gelişmesine izin veremezdi. Halihazırda İngiltere, Doğu'daki çıkarlarını etkileyecek bu girişime kayıtsız kalmayacaktı. Fransa, dostu İngiltere ile hareket ederek II. Abdülhamid'in kendilerini tehdit ettiği bu girişimi değerlendirmeli ve Türkiye'nin Almanya'ya emanet edilmesinin önüne birlikte geçmeli idiler.⁹⁷ Andre Mevil ise tam tersini düşünüyordu. Ona göre, Avrupa'nın temsilcilikleri bu tarz bir meseleye dahil olarak bir saray devriminde suç ortağı olamayacağından, Fransa'nın mevcut yasanın korunmasını desteklemekten başka bir çaresi yoktu.⁹⁸ Meseleyi Almanya açısından değerlendiren Germain Lescane ise, projenin tamamen Almanya'nın Doğu'daki etkisine katkı sunacağı ve Fransa'yı devreden çıkaracağı kanaatindeydi. Halihazırda zayıflayan Fransız çıkarlarının olası bir müdahale ile tekrardan güçlenebileceğini ve bu müdahalenin bir donanma göndermeye gerek duyulmadan güçlü bir diplomasiyle başarılabileceğini savunmuştu.⁹⁹

⁹⁴ "The Sultan's Successor", *The Sun*, No. 45, Vol. LXXII, 15 Ekim 1904, 6.

⁹⁵ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 71-72.

⁹⁶ "Who Should Rule Turkey?", *The Civil & Military Gazette*, No. 10218, 27 Ocak 1907, 8.

⁹⁷ "A l'Étranger, En Turquie", *Le Rappel*, No. 13298, 8 Ağustos 1906, 2.

⁹⁸ Andre Mevil, "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1.

⁹⁹ Germain Lescane, "L'Allemagne a Constantinople", *La Dépêche du Berry*, No. 1718, 2 Ekim 1906, 1.

1.5. Meselenin Osmanlı Hukuku İçerisinde Değerlendirilmesi

Jön Türkler, diplomatik yolların yanı sıra İstanbul'daki şehzadelere ve devlet adamlarına başvurarak sistemin değişikliğine karşı birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Midhat'ın Avrupa basınına verdiği beyanlarda açıkladığı üzere, kendisi Şeyhülislam'a bir mektup gönderdiğinden bahsetmiştir. Burada, yapılmak istenilenin hanedana yönelik bir saldırı olacağını ve izin verecek fetva yayınlanırsa da bundan ilk olarak Şeyhülislamın sorumlu tutulacağını ifade etmiştir.¹⁰⁰ Yine Jön Türkler tarafından Paris'ten veliyaht Mehmed Reşad Efendi ve ikinci veliyaht Yusuf İzzeddin'e mektup gönderilerek Sultan'ın planlarına karşı birlik çağrısı yapılmıştır.¹⁰¹

Avrupa basınının yoğunlaştığı konulardan biri de yapılmak istenen değişikliğin Osmanlı veraset hukuku içerisinde değerlendirilmesiydi... Bu görüştekiler Kanun-ı Esas'ın veraset sisteminden bahseden üçüncü maddesiniyasal bir kanıt olarak telakki etmekte idiler.¹⁰² Ortak temalardan biri de düzenlemenin Osmanlı siyaset geleneğine aykırı oluşuydu.¹⁰³ Örneğin İngiliz *Derby Daily Telegraph* gazetesi, *Sultan vefat ederse ne olur?* sorusunun cevabını güncel Osmanlı veraset anlayışında aramıştır. Buna göre Sultan'ın pek çok halefi olmasına rağmen kendisini tartışmasız varis ilan edebilecek biri yoktu. Çünkü yeni varis seçimle belirlenmediği gibi veraset sistemine tam bir bağımlılık da bulunmamaktaydı. Bu sebeple Saray çevresi nezdinde en çok rağbet gören ve arkasında büyük bir yabancı nüfuzun desteği olan kişinin yeni Osmanlı sultanı olacağı kabul edilebilirdi.¹⁰⁴ Bu görüşü desteklemekle birlikte *Westminster Gazette*'deki habere göre kesin olan, tahtın

¹⁰⁰ "La Succession au Trône", *Pro Armenia*, No. 169, 5 Kasım 1907, 1182; "La Succession au Trône du Sultan", *Le Siècle*, No. 26232, 25 Ekim 1907, 1.

¹⁰¹ Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, 120-123.

¹⁰² "Bruits d'abdication d'Abdulhamid, L'ordre de Succession au Trône", *Le Figaro*, 54. Année, 3. Série, No. 208, 26 Temmuz 1908, 2; "Les Événements de Turquie", *Journal des Débats Politiques et Littéraires*, 120. Année, No. 207, 27 Temmuz 1908, 1.

¹⁰³ "A l'Étranger, en Turquie", *La République Française*, No. 11846, 19 Ağustos 1904, 3; "General Foreign News", *The London and China Express*, No. 2203, 27 Ekim 1905, 10; "L'Allemagne A Constantinople", *La Dépêche du Berry*, No. 1718, 2 Ekim 1906, 1.

¹⁰⁴ "The Sultan's Illness", *The Derby Daily Telegraph*, No. 8291, 13 Ağustos 1906, 2.

varisinin olağan şekilde belirlenip belirlenmeyeceği konusunda şüphelerin bulunmasıydı.¹⁰⁵

Basındaki birtakım görüşlere göre, Sultan, veraset sisteminde değişiklik yapabilmek için öncelikle şer'î kanun ve kaidelere bağlı kalındığını ispat etmek isteyecekti. Bunun için de ilmiye sınıfının desteğini kazanmak amacıyla Şeyhülislamı ikna etmek gayesindeydi. Nitekim böyle bir girişim, ilmiye sınıfının desteğini almadan yapılamazdı. Söylentilere göre ise Şeyhülislam bu tarz bir değişikliğe kesinlikle taraftar değildi.¹⁰⁶ Bazı gazeteler ise yapılmak istenen değişikliğin hiçbir hukuki engelle karşılaşmayacağını düşünmekteydi. Bunlar Kur'an'da ekberiyet ilkesine dair herhangi bir ayet bulunmayışına dikkat çekerken II. Abdülhamid'in de tahta yazılı olmayan kanunlar gereğince geçtiğini hatırlatmıştır.¹⁰⁷

Osmanlı hükümeti söylentileri, "aslî ve esasî olmayan"¹⁰⁸ şeklinde tanımlayarak resmî yollardan yalanlamıştı. İddia sahibi gazetelerin yayımlandığı ülkelerdeki sefaretlere veya İstanbul'daki yabancı elçiler vasıtasıyla söz konusu haberleri tekzip etmeye çalışmıştır.¹⁰⁹ Tekzip isteğiyle gazetelere gönderilen örneklerden birinde Veliâht Reşad Efendi'nin hakkını Yusuf İzzeddin Efendi'ye terk edeceği iddiası reddedilmiştir.¹¹⁰ Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği'nden Paris'e yazılan 13 Ekim 1906 tarihli yazıda, Sultan'ın hastalığı ve halefinin kim olacağı konusunda Fransız basınında yer alan haberlerden rahatsızlık duyduğunun Sadrazam vasıtasıyla kendilerine iletildiği dile getirilmiştir.¹¹¹ Diğer yandan konuyla ilgili neşriyatın engellenmesi için de girişimlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda Paris'te yayınlanan *Usul-ı Veraset-i Saltanatın Tebdili ve Millet* adıyla yayımlanan

¹⁰⁵ "The Illness of the Sultan", *The Westminster Gazette*, No. 1324, 17 Ağustos 1906, 6.

¹⁰⁶ "Sultan's Successor", *The Dundee Evening Telegraph*, No. 2065, 28 Ağustos 1906, 3; "Si Le Sultan Meurt Qui Lui Succedera?", *L'Écho de Paris*, No. 8137, 22 Eylül 1906, 1.

¹⁰⁷ *The Globe*, 6 Ekim 1906, No. 10257; "La Succession au Trône de Turquie", *Le Radical*, No. 331, 27 Kasım 1906, 2.

¹⁰⁸ BOA, Hariciye Siyasi (HR.SYS), 42/52, 21 CA 1324 / 13 Temmuz 1906; BOA, HR.SYS, 42/61, 27 CA 1324 / 18 Ağustos 1906.

¹⁰⁹ Nuran Yıldırım, Bülent Özeltay, "a.g.m.", 912-914.

¹¹⁰ BOA, Zaptiye (ZB), 329/57, 16 Kanunuevvel 1324 / 29 Aralık 1908.

¹¹¹ Ministère des Affaires Étrangères (MAE), *Archives Diplomatiques, Politique Intérieure, Dossier Général, Jeunes Turcs*, IV, 1905-1907, No. 113.

kitabın dağıtımının önlenmesi ve piyasadan toplatılmasına karar verilmiştir.¹¹²

Bununla birlikte basında çıkan haberler Yıldız'da tahtı ilgilendirecek muhtemel olaylara karşı duyulan endişeyi arttırmıştır. Özellikle Reşad Efendi'nin sürekli gündemde tutulması Sultan'ın bundan bir evham derecesinde endişe duymasına yol açmıştır.¹¹³ Halihazırda tahta aday hanedan üyeleri üzerinde olan gözetim sıkılaştırılmıştır.¹¹⁴ Hanedan üyeleri içerisinde de benzer bir tavır görülmüştür. Nitekim tahta aday olan Veliaht Mehmed Reşat Efendi'nin Londra'nın konu hakkındaki görüşünü sormasına ve Vahdeddin Efendi'nin de İngiltere'den korunma talep etmesine yol açacak gelişmeleri hazırlamıştır.¹¹⁵

2. AVRUPA DİPLOMASİSİNDE OSMANLI VERASET SİSTEMİNİN DEĞİŞİKLİĞİ TARTIŞMALARI

2.1.1. İngiltere Diplomasisinde Osmanlı Veraset Sisteminin Değişikliği Projesi

Avrupa diplomasisinin Osmanlı tahtının varisini belirleyen sistem üzerindeki olası bir değişiklik durumuna müdahil olmaları II. Abdülhamid dönemi öncesinde başlamıştır. Cevdet Paşa Sultan Abdülmecid'in, veraset

¹¹² BOA, ZB, 20/67, 10 ZA 1324 / 26 Aralık 1906.

¹¹³ Dönemin mabeyn kâtiplerinden İsmail Müştak Mayakon, bu endişeyi anlatırken sarayda Reşad yerine Neş'et dendiğinden bahsetmiştir. İsmail Müştak Mayakon, *a.g.e.*, 81.

¹¹⁴ Reşad Efendi üzerindeki gözetimin en önemli sebebi, Saray'a Sultan'ın suikastı sonucu tahta geçirileceğine dair gönderilen jurnallerdir (Nurdan İpek Şeber, "Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler", *Türkiyat Mecmuası*, 22/1, 2012). Fesch, Reşad Efendi'nin sıkı bir gözetim altında tutulduğundan bahsetmektedir (Paul Fesch, *a.g.e.*, s. 182-183). Sultan'ın hafiyelerinden Fehim Paşa'nın bir görevi de şehzadeleri ve özellikle Reşad Efendi'yi izleyerek Saray'a bilgi vermek olmuştur (Fatma Rezan Hürmen, *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Arma Yayınları, 1993, 405-407; Emre Gör, "II. Abdülhamid Dönemi'nden Bir İstihbaratçı Profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 3, S. 1, 2019, s. 77). Sultan II. Abdülhamid'e sunulan jurnallerden biri için bkz. Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1955, 37.

¹¹⁵ John Burman, *a.g.e.*, s. 216-217.

sistemi değişikliğinde desteğini almak için İngiltere'nin İstanbul elçisi Stratford Canning ile görüştüğünü, ancak Canning'in değişiklik durumunda hanedan üyeleri arasında ve siyasette anlaşmazlıklara yol açacağını belirtmesi üzerine konuyu gündeminden çıkardığını yazar.¹¹⁶ Yine dönemin şahitlerinden Mordtmann, bir diğer İngiliz Elçisi Henry Elliot'un, Sultan Abdülaziz'in, oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin'i veliht ilan etme çabalarına karşı görüşlerini ifade edebildiğini belirtmiştir.¹¹⁷ Yine bazı devlet adamlarının Murad Efendi'nin varis yapılması için girişimini Fransa'nın İstanbul Elçiliğinin desteklediği dönemin iddiaları arasında yer almıştır.¹¹⁸

II. Abdülhamid döneminde Avrupa'da diplomasinin Osmanlı veraset hukuku tartışmalarına dair görüşler bildirerek dahil olması İngiliz Elçisi Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880) sırasında. 1878 senesinde Sultan, çocuklarının İngiltere'de eğitim alması için Layard'ın yaptığı teklifi kabul etmiş ve oğlu Selim Efendi'yi göndereceğini bildirmişti. Şehzadelerin İngiltere'de eğitim alması aslında Layard'ın "*çok önemli ve hassas*" gördüğü veraset konusunda adım atmak için yaptığı planın bir parçasıydı... İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'nin Layard'a gönderdiği 17 Temmuz 1878 tarihli gizli mektubunda Osmanlı veraset hukukunun gözden geçirilmesinin sırası olduğunu belirtmesi onun da bu plana katıldığını göstermekteydi.¹¹⁹

İkili arasındaki yazışmalarda ekberiyet kaidesi hanedanun erkek üyelerini yok etmeye dayalı zalim ve insanlık dışı bir gelenek olarak görülmekteydi. Bu nedenle Layard, Sultan'a veraset sisteminin değiştirilerek en büyük oğlunun tahta geçmesi durumunda İngiltere'nin bu karara karşı çıkmayacağını bildirmişti.¹²⁰ Plana göre Sultan'ın en büyük oğlu Şehzade Selim Efendi ise tahtın adayı olarak İngiltere'de eğitim alacaktı. Böylece İngiltere ile ortaklık kuracak ve onun çıkarlarını gözetecek yeni bir Osmanlı padişahı yetiştirilmeye çalışılmıştır.

¹¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, 133; Ali Akyıldız, "a.g.m.", 511.

¹¹⁷ Andreas David Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev. Gertraude Habermann-Songu, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999; Ali Akyıldız, "a.g.m.", 519.

¹¹⁸ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 134-135; Ali Akyıldız, "a.g.m.", 511.

¹¹⁹ *The Queen's Ambassador To The Sultan...*, 470-471.

¹²⁰ *The Queen's Ambassador To The Sultan...*, 471.

Sultan ise Layard'ın teklifine verdiği cevapta, amcası Sultan Abdülaziz'in benzer bir girişimde bulunduğunu ancak sonrasında fikrinden vazgeçtiğini bildirmekle başlamıştır. Mevcut sistemin uzun bir geçmişe dayandığını fakat modern fikir ve gerekliliklere uymadığını kabul etmekle beraber aceleyle değiştirmenin de ihtiyatlı olmayacağını düşünüyordu. Layard, bunu bir red cevabı olarak almamıştı. Öyle ki teklifinin Sultan'ı rahatsız etmediğini düşünmüştür. Görüşme sonrasında Sadrazam Safvet Paşa da konu hakkında Layard'a mevcut veraset sistemi yürürlükte kaldığı sürece devletin geleceğinden pek bir şey umulamayacağını belirtmişti. Eskiden padişahlar, oğullarının tahta geçebilmesi için kardeşlerini öldürürken artık tahtın adayları kamu düzenini ve huzurunu bozmak isteyenler tarafından kullanılmalari için gözetim altında tutulmaktaydı. Oğlunun kendisinden sonra tahta oturmayacağını bilen Sultan da onun devleti yönetmeye uygun bir eğitim almasıyla ilgilenmemiştir. Safvet Paşa Layard'ın teklifini onaylamakla beraber neredeyse herkesin şer'i bir hüküm gibi kabul ettiği veraset sistemini değiştirmekte dikkat gerektiğini ifade etmiştir.¹²¹

Layard'ın planı Fransa'nın İstanbul'daki Elçisi tarafından da onaylanmıştı. Öyle ki Fransız Elçi, en iyi çarenin Padişahın oğlu dışındaki tahta aday tüm hanedan üyelerinin ipele boğdurulması olduğunu düşünecek kadar ileri gitmişti. Fakat hem Sultan'dan hem de Safvet Paşa'dan aldığı cevapların ardından Layard, konuyu daha fazla ileri götürmemek kararı almıştır.¹²²

Layard'ın görüşmesi konu hakkında II. Abdülhamid'in ifadelerine dayandırılan tespit edebildiğimiz tek kayıt olması sebebiyle önemlidir. Sultan, veraset düzeninin modern gerekliliklere uymadığını kabul etmekle beraber aceleyle değiştirmenin de riskli olduğunu düşünmüştü. Sultan'ı böyle düşünmeye iten sebepleri onun tahta çıkış koşullarında aramak doğru olacaktır. Nitekim V. Murad'ın kısa süren saltanatının ardından 31 Ağustos 1876 yılında tahta çıktığında Osmanlı padişahı olmamış, meşrutiyet taraftarları tarafından padişah yapılmıştı. Dolayısıyla halihazırda padişahlığın kendi soyundan devam etmesini dikte edebilecek bir güce sahip değildi. 1895 senesi sonrasındaki yayınlar da veraset sisteminin

¹²¹ *The Queen's Ambassador To The Sultan...*, 471-472.

¹²² *The Queen's Ambassador To The Sultan...*, 472.

değişikliğinden ziyade tahttan indirilirse yerine kimin geçeceği ile ilgilenmekteydi.

İngiltere'nin veraset sistemine olan ilgisinin 1895 sonrasında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Basındaki gündemden hatırlanacağı üzere Ermenilerin iddialarının en fazla desteklendiği İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da büyük yankı uyandıran meselede, Sultan'ın dış müdahale sonucunda tahttan indirilmesinin tartışıldığı bir ortam oluşmuştu. İngiltere'nin konuyu diplomasiye taşımasının ardından İmparator II. Wilhelm, Çar II. Nikola'ya tepkisinin ne olacağını dahi sormuştur. Çar, Sultan'ın tahttan indirilmesinin Osmanlıların iç meselesi olduğunu ve büyük güçlerin ancak Hristiyanların hayatlarının tehlikeye girmesi durumunda söz konusu olabileceği cevabını vermiştir. Ayrıca İngiltere'nin gerilimi tırmandırmamak için daha itidalli bir politika izlemesini umduklarını belirtmiştir.¹²³ Bu dönemin ardından Almanya'nın iddialarda adının geçmesiyle birlikte meselenin artık Fransa'nın öncülüğünde diplomasiye taşınıp tartışıldığı görülecektir.

2.2. Fransa Diplomasisinde Osmanlı Veraset Sisteminin Değerlendirilmesi

II. Abdülhamid döneminde Almanya'nın şehzadelerden Burhaneddin Efendi'yi destekleyerek onun tahta geçmesiyle Osmanlı Devleti ile olan olumlu ilişkilerini sürdürmek istediğine dair iddialar, konunun Avrupa diplomasisinde daha geniş ölçekli bir biçimde tartışılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Almanya ile Osmanlı topraklarındaki rekabetlerinden ötürü Osmanlı veraset sisteminin değişikliğine karşı büyük güçlerin olası bir müdahalesi Fransa'nın mihmandarlığında diplomasi kulislerine taşınmıştır.¹²⁴

¹²³ Bayram Soy, "Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivine Göre II. Wilhelm Döneminde Almanya'nın Osmanlı Ermenilerine Yaklaşımı (1914'e Kadar)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 19, 2008, 122.

¹²⁴ Halihazırda Fransa Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı veraset sıralaması hususundaki yeni gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Nitekim Sultan'ın erkek kardeşi Kemaleddin Efendi'nin Nisan 1905'te ölümünün gazeteler vasıtasıyla duyurulmasının ardından Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Ernest Constans, Paris'e oluşan yeni tahta aday şehzadeler sıralamasını bildirmekte gecikmemiştir (MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 5-6).

Sultan'ın hasta olduğu iddialarının gazetelere yansıdığı dönemde Fransa Dışişleri, İstanbul'daki Elçiliği ile bağlantı kurarak gelişmelerden haberdar olmak istemiştir. Fransa'nın Burhaneddin Efendi'nin veliaht yapılacağına dair iddiaları sorgulamaya başlaması da bu döneme denk gelir. Bu doğrultuda Fransa Dışişleri Bakanı Maurice Rouvier, 4 Temmuz 1905 tarihinde İstanbul'daki elçiliğe Almanya'nın on sekiz yaşındaki oğullarından birinin yerine geçmesini destekleyeceğinin söylendiğini haber vererek bu konuda malumat edinilmesini istemiştir.¹²⁵ Elçilikten gelen cevapta, Sultan'ın her zamanki gibi Selâmlık'ta kabullerini gerçekleştirdiği, kendisinin hastalığına dair bir izlenim ya da bilginin bulunmadığı veya tahta geçecek hanedan üyesi sırasında herhangi bir değişikliğin olmadığı belirtilmiştir.¹²⁶

Elçi Constans'tan gelen cevaba rağmen Paris'te Sultan'ın olası vefatı hakkında bazı senaryolar çizilmeye ve halefi hakkındaki konular tartışılmaya devam etmiştir. Bunlardan Charles Dumont imzasıyla Temmuz 1905'te Dışişleri'nde değerlendirilmek üzere gönderilen rapor, tahtın adayları hususunda Fransa'nın tavrının ne olabileceğine dair tavsiyeler içermektedir. Dumont'un da üzerinde özellikle durduğu taht adayı Burhaneddin Efendi'ydi. Şehzadenin Almanya tarafından desteklendiği görüşüne katılan Dumont'a göre ciddi bir muhalefetle karşılaşan bu girişimlerin başarılı olması halinde Türkiye'nin gerçek hükümdarı II. Wilhelm olacaktı. Dumont, mevcut silsilenin desteklenmesi ve statükonun korunması sayesinde Almanya'nın planlarının önüne geçilebileceği tavsiyesinde bulunuyordu.¹²⁷

Osmanlı tahtının akıbetinin Avrupa basınında yoğun bir şekilde tartışıldığı 1906 yazında Fransız Dışişlerinin meseleye olan ilgisi de artmıştır. Bu sırada Constans'ın daha evvel verdiği malumat ile Dumont'un hazırladığı değerlendirmeler dikkate alınırken 1906 yılının ağustos ayında gelen iki rapor Fransa diplomasisini harekete geçirmiştir. Bunlardan ilkinde Fransa'nın Berlin Büyükelçisi, düşüncelerini belirsiz ve kararsız olarak değerlendirse de 17 Ağustos 1906 tarihinde Berlin Büyükelçisi Ahmed Tevfik Paşa'nın II. Abdülhamid'in olası halefi hakkındaki değerlendirmelerinin detaylarını Paris'e aktarmıştır. Tevfik Paşa, tahtın adaylarından 62 yaşındaki Reşad Efendi'nin muhtemelen hastalıkları sebebiyle bu durumu

¹²⁵ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 8.

¹²⁶ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 10.

¹²⁷ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 17.

kaldıramayacağını ve onun ardından gelen Yusuf İzzeddin Efendi'nin de devrik bir padişahın oğlu olmasının dezavantaj teşkil ettiğini düşünmekteydi. Veraset üzerindeki iddialar hususunda malumatı bulunmadığını vurgulamakla beraber Tefvik Paşa'ya göre, padişahın ölümü halinde doğacak veraset sorununda ana rolü Sadrazam oynayacaktı. Ayrıca Burhaneddin Efendi için veraset düzeni ayarlansa bile Şehzade, iki ağabeyi üzerinde güçlkle üstünlük kurabilecekti. Bunun üzerine Fransa'nın Berlin Büyükelçisi, Tefvik Paşa'nın sözlerinden hareketle yabancı hükümetlerin, Sadrazam ile iş birliği yapması gerektiği önerisinde bulunmuştur.¹²⁸

Dışişlerine sunulan isimsiz bir raporun sahibi, kaynaklarının son derece güvenilir olduğunu belirttikten sonra bazı değerlendirmeler yapmıştır. Buna göre hastalıklarla boğuşan Sultan II. Abdülhamid'in yakında vefat etme olasılığı yüksekti. Sultan da bunu bildiğinden yakın zamanda oğlu Burhaneddin Efendi'yi veraset sırasında başa getirmenin yollarını aramıştı. Böylece fikirlerini oğlu ile devam ettirebilecekti. Reşad Efendi ise II. Abdülhamid'in halefi olursa Müslümanlar için olduğu kadar Hristiyanlar için de liberal reformlar yapacak ve Avrupa ile dostane ilişkiler kuracak bir Sultan olacaktı. Fakat, II. Abdülhamid, tepkilerden çekindiği için veraset sisteminde radikal bir değişiklik yapmakta çekimser kalacaktı. Sultan, bu konuda Rusya ve Almanya'nın desteğini alacağından emindi. Bunun tamamen bir iç mesele olduğunu düşünüyor ve Avrupa'nın müdahale edemeyeceğini savunuyordu. Sultan'ı bu düşünceye Tahsin Paşa ve İzzet Holo Paşa sevk etmekte idiler. Bunların, işledikleri suçlardan ötürü yargılanmaktan sadece Burhaneddin Efendi'nin tahta geçmesi halinde kurtulabilirlerdi. Raporun sonunda tavsiyede bulunan yazar, diğer büyük güçlerin hukuksuzluk olarak nitelediği veraset sistemindeki değişiklik girişimlerine Fransa'nın da kayıtsız kalmaması gerektiğini ve acilen harekete geçmesi gerektiğini belirtmiştir.¹²⁹

Gelen iki raporun ardından Fransa Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki Büyükelçiliğinden padişahın sağlık durumu ve halefleri arasındaki sırayı değiştirmek için herhangi bir hüküm verilip verilmediği hakkında malumat

¹²⁸ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 73; M.A.E., *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople, Série C*, Vol. 194, No. 478-479.

¹²⁹ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 84-85.

istemmiştir.¹³⁰ Elçi Constans, konu ile ilgili detaylı bir rapor hazırlayarak değerlendirmelerini gizli koduyla Paris'e sunmuştur. Öncelikle Reşad Efendi üzerinde duran Constans, başta Reşad Efendi'yi devlet işleri ile alakadar olmaktan aciz biri olarak düşünmüş ancak eski bir Sadrazamın oğuluyla yaptığı sohbet sırasında bu fikirlerinin gerçek olmadığını anlamıştı.¹³¹

Constans, Reşad Efendi'nin yanında saray zümresine bağlı olmayan devlet adamlarının yanı sıra tahtın intikal şeklinin değişmesine karşı çıkacak din adamlarının da bulunduğunu belirtmiştir. Bahsedilen din adamlarının Kanun-ı Esasî metnine bağlı olduklarını ve meşihat makamı ile ilmiye sınıfına değer katan bir anayasa ile çelişmek istemeyeceklerini düşünmekteydi. Reşad Efendi'den sonra tahtın varisi olan Yusuf İzzeddin Efendi'ye de değinen Constans, onun askerî kariyerine atf yaptıktan sonra taht için umudu olduğunu da eklemiştir. İktidara gelmeleri halinde yabancılarla uzlaşmazlığı artırarak milliyetçilik fikrini yükselteceğini ifade etmiştir. Ayrıca Mehmed Burhaneddin Efendi'nin veliaht olarak tayin edilmesi hususunda ise bu tarz bir kararın, dinî ve örfî kanunların korunmasından ve uygulanmasından sorumlu olan tüm çevreler tarafından tepkiyle karşılanacağını ve Sultan'ın aleyhinde gelişeceğini belirtmiştir.¹³²

Constans'ın gözünde Burhaneddin Efendi, sarayın oldukça kısıtlı çevresinin dışında henüz pek taraftar toplayamamış çok genç biriydi. Ayrıca Alman Büyükelçisi, bu genç şehzadenin babasının yönetim anlayışını devam ettirerek Almanların çıkarları doğrultusunda sürdüreceği söylentilerinden de haberdardı. Fakat edindiği izlenim, diğer devletlerin elçilerinin bu yaklaşıma tepkili olsalar da kendi etki alanları dışında yer alan böyle bir meseleye müdahale edemeyecekleri yönündeydi. Bu sebeple Constans, Sultan'ın ölümü durumunda Sadrazam, Harbiye Nazırı ve Şeyhülislam'ın yeni Sultan'ın belirlenmesinde ana rolü oynayacaklarını ve bu üç şahsın da mevcut kanunlara bağlı olarak seçim yapacaklarını düşünmüştür. Fakat meselenin son derece hassas olması sebebiyle topladığı bilgilerin kesin olarak doğruluğunu garanti edemeyeceğini de eklemiştir.¹³³

¹³⁰ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 76.

¹³¹ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 86.

¹³² MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 86-87.

¹³³ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 86-87.

Öte yandan İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, İstanbul'daki gelişmelerden Elçi O'Conor sayesinde haber almaya devam ediyordu. Gelişmeler yakından takip ediliyordu.¹³⁴ Fakat tahtın iki adayından gelen mektup İngiltere'nin tavrını açığa çıkarmıştır. Bunlardan ilkinde 1906 senesinin Eylül ayında II. Abdülhamid'in kardeşi Mehmet Vahdettin'in İngiltere'nin İstanbul'daki Elçiliğine teslim edilen bir mektubu şaşkınlık yaratmıştır. Mektupta Vahdettin olası veraset sisteminin değişikliğine karşı kendisinin ve ailesinin korunmasını talep etmiştir.¹³⁵ Diğer mektup ise veliaht Reşad Efendi tarafından gönderilmiştir. Burada olası bir sistem değişikliğinde İngiltere'nin tavrı sorulmuştur. Her iki talebe de İngiltere diplomasisi temkinli yaklaşarak ilkinde kayıtsız kalmış, ikincisinde ise olağandışı bir durum olduğunu öne sürerek konu hakkında bu tür bir iletişimi kabul etmemiştir.¹³⁶ Bu, İngiltere'nin artık önceki döneme kıyasla meseleye daha temkinli yaklaştığını ve müdahale etmekten uzak bir politika izlediğini gösteren ilk adımdı. Londra'nın tavrı Fransa'nın müdahale etme olasılığını tartışmaya açmasıyla netleşecekti.

2.2.1. Avrupa Devletlerinin Müdahalesi Olasılığının Tartışılması

İstanbul'daki Elçiliğin iddialara karşı temkinli yaklaşımı ve müdahale edilmesi hususundaki çekimser tavrına rağmen Fransa Dışişleri, meselenin etraflıca araştırılması ve diğer Avrupa hükümetlerinin görüşlerinin alınması için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak daha evvel İstanbul Büyükelçiliği de yapmış olan Fransa'nın Londra Büyükelçisi Paul Cambon, İngiliz Hükümeti'nden bazı devlet adamlarıyla tavırlarının ne olabileceğine dair birtakım görüşmelerde bulunmuştur. Cambon, Paris'e gönderdiği yazısında padişahın ölümü halinde tahtın varisinin Reşad Efendi olacağını, ancak ordu içerisinde yer alan İzzeddin Efendi'nin Şeyhülislam'a Reşad Efendi'nin tedavisi olmayan bir hastalıkla boğuştuğunu dayatıp tahtı bir bakıma darbeyele ele geçirebileceğini belirtmekteydi. Ayrıca Burhaneddin Efendi'nin hiç şansının olmadığını ve Sultan'ın tahtın varisleri için olan sıralamayı değiştiremeyeceğini düşünmekteydi.¹³⁷

¹³⁴ John Burman, *a.g.e.*, 216.

¹³⁵ John Burman, *a.g.e.*, 216.

¹³⁶ John Burman, *a.g.e.*, 217.

¹³⁷ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 74-76.

Cambon'un ilk görüşmeyi İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey ile yapmıştır. Bu görüşmede tahta çıkması kesin olmayan bir adayın veliaht yapılması durumunda İngiliz Hükümeti ile ortak endişelere ve tavra sahip olunması gerektiğini ifade etmiştir. Cambon, tahtın yegâne varislerinin Reşad ve İzzeddin Efendiler olduklarını, II. Abdülhamid'in vefatından sonra doğacak çekişmelerde tarafsız kalacaklarını ancak dışarıdan bir devletin müdahalesi halinde buna izin vermeyeceklerini vurgulamıştır. Edward Grey, zamanı geldiğinde yalnızca Osmanlıları ilgilendiren bir meseleye karışmaktan kaçınılması gerektiğini ve Şeyhülislam tarafından ilan edilecek varisi tanımaları gerektiğini belirtmiştir. Ancak Alman Hükümeti'nin Burhaneddin Efendi'yi destekleyeceği söylentilerinin gerçek olması durumunda buna karşı tavır alınabileceği yönündeki Cambon'un düşüncelerini de desteklemiştir.¹³⁸

Paul Cambon İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sir Charles Hardinge ile yaptığı görüşmede, Hardinge, gerekirse Fransa ve İngiltere Hükümetlerinin aynı tutumu benimsemelerinin önem taşıdığını ancak önceden bir taht adayı tercih etmelerinin uygun olmayacağını belirtmiştir. Ona göre halihazırda meşru varis Reşad Efendi idi. Fakat Türkiye'de olayların gidişatı da asla tahmin edilemezdi. Temkinli hareket edilmesi gerekmektedir. Çünkü asker olan ve ordu içerisinde nüfuz sahibi bulunan İzzeddin Efendi, meşru varis Reşad Efendi'nin hastalığı sebebiyle tahta geçemeyeceği yönünde bir şayiayı Şeyhülislam'a empoze edebilirdi. Büyük güçler, Reşad Efendi'nin lehinde beyanda bulunup, tahta oturmadan önce onu tanırlarsa, İzzeddin Efendi Sultan olduğu takdirde yanlış bir durumda bulunma riskiyle karşı karşıya kalabilirlerdi. Bu sebeple Hardinge, önceden tahminlerde bulunarak hareket edilmemesi gerektiğini düşünmüştür.¹³⁹

İngiltere'nin Grey ve Hardinge'nin yukarıda belirtilen düşüncelerinde olduğu gibi herhangi bir müdahaleden kaçınarak gelişmeleri takip etme yönündeki fikri çok geçmeden değişmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Sultan'ın istikrarsız sağlık durumu ve buna bağlı olarak halefinin kabul edilemez şekilde belirleneceğine dair söylentileri göz önüne aldığını

¹³⁸ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 102; MAE, *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople*, Série C, Vol. 195, No. 71-72.

¹³⁹ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 98; MAE, *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople*, Série C, Vol. 195, No. 17.

belirterek İstanbul'daki İngilizlerin can ve mal güvenlikleri hususunda endişeye düşüldüğünü öne sürmüştür. 20 Mart 1907 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı ile temasa geçen Bakanlık, güvenliğin sağlanması adına ortak bir müdahalenin düşünülmesini içeren teklifini iletmiştir. Bu doğrultuda yukarıda açıklanan sebeplere dayanarak İstanbul'da bir İngiliz savaş gemisinin mevcudiyetinin beklenmedik durumlarda arzu edilebileceği belirtilmiştir. Ardından Babıali'nin olası muhalefetini engellemek adına Fransa Hükümeti'ne ortak bir uyum içerisinde hareket etmek için teklifte bulunmuştur.¹⁴⁰

Fransa'nın Rusya Büyükelçisi Boutiron ise Rusya Dışişleri Bakanı Aleksandr Petroviç İzvolski ile iddialar hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yaptığı görüşmede II. Abdülhamid'in vefatı halinde tahta geçecek varisin Almanya'nın desteğiyle değiştirilebileceği söylentilerini gündeme getirerek Rusya'nın düşüncelerini öğrenmek istemiştir. İzvolski, bunun Osmanlıların iç meselesi olduğunu belirterek devletlerin müdahalesinin hukuka aykırılığı üzerinde durmuştur. Bir müdahale olsa bile devletlerin bunu hangi araçlarla yapabileceklerinin bilinemediğini belirtmiştir. Başka bir devletin taht değişikliğine müdahale etmesinin büyük bir özen ve güçlkle sürdürülen dengeyi tehlikeye atacağını savunmuştur. Boutiron'a göre, İzvolski şimdilik ihtiyatlı davranmakta ise de Rusya'nın prensibi olarak bir yandan kendi çıkarlarını korumayı diğer yandan da kimseyle tartışmamayı tercih edeceğini ancak böyle önemli bir meseleyi sonraki görüşmelerde tekrar gündeme getirecekti. Bu doğrultuda Rusya'nın Boğaz'daki konumunun bozulmadan korunması için bulunması gereken siyasi birliği işaret edecek bir makalenin *Novoi Vremia*'da yayınlanmasının gereksiz olmayacağı kanaatindeydi.¹⁴¹

2.2.2. Fransa İstanbul Büyükelçiliği'nin Görüşleri

Rusya ve İngiltere Dışişleri Bakanlarının iddialar ve olası bir dış müdahale hakkındaki fikirleri alındıktan sonra neticeleri İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliği ile paylaşılarak görüşleri sorulmuştur. Fransa'nın

¹⁴⁰ MAE, *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople*, Série C, Vol. 196, No. 362-362.

¹⁴¹ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 104-105; MAE, *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople*, Série C, Vol. 195, No. 94.

İstanbul Maslahatgüzarı Boppe, 12 Ekim 1906 tarihinde Sir Hardinge'nin düşünceleri üzerine yaptığı değerlendirmede bu tavsiyelere uymanın alınacak tek tavır olduğunu düşündüğünü ve Büyükelçi Constans'ın belirttiği gibi elçiliklerin padişah seçimi üzerinde herhangi bir etkide bulunamayacaklarını ifade etmiştir. Bu sebeple Boppe, yeni padişah şeyhülislam tarafından ilan edilmeden evvel herhangi bir varis üzerinde tercih bildirmenin çok ihtiyatsız bir davranış olacağını düşünmüştür.¹⁴² Constans ise Fransa basınında çıkan Sultan II. Abdülhamid'in ölümünün yakın olduğu ve tahtın varisleri sırasında değişiklik yapacağına dair haberlerden hoşlanmadığını ve bunun Elçiliğe bildirildiğini haber vermiştir. Bu durumda Constans, Türkiye'de Fransa'nın çıkarlarını etkileyebilecek bir adım atılmadan önce mevcut Osmanlı idaresinin meseleye yaklaşımının dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴³

İstanbul'daki Fransa Elçiliğinin görüşlerine rağmen Fransa Dışişleri Bakanı Léon Bourgeois, konunun ciddiyetinden dolayı her türlü gelişmeden kendisinin ayrıntılı olarak bilgilendirilmesini İstanbul'daki elçilikten istemiştir.¹⁴⁴ Bunun üzerine 27 Aralık 1906 tarihinde Elçi Constans, detaylı bir rapor mahiyetinde değerlendirmelerini Paris'e bildirmiştir. Mesele hakkında çok sayıda yanlış söylentinin dolaştığını ve çoğunun asılsız olduğunu öncelikle belirten Constans, Sultan'ın sağlık durumunun ciddi olmadığını ve son iki haftada dört kez onunla çeşitli vesilelerle görüştüğünü belirtmiştir. Devamında ise Sultan'ın halefi tartışmalarını değerlendirmiştir.¹⁴⁵

Constans'a göre, Sultan Abdülhamid, kendinden sonra kimin tahta geçeceğini umursayan biri gibi görünmüyordu. Bu yüzden, en ufak bir sağlık sorununu dahi saklamaya gayret gösteriyordu. Bu şartlar altında, çevresinde ona en sadık insanlarla bile Şehzade Burhaneddin'i veliaht ilan etme arzusunu konuştuğunu düşünmek zordu. Constans'ın değerlendirmeye aldığı diğer bir mesele dış güçlerin Osmanlı'da taht seçimine müdahalesi ve bunun mümkün olup olmayacağı idi. İstanbul'da bulunan meslektaşlarının da aynı soruyu sorduklarını belirten Constans, bu konuda bir müdahalenin

¹⁴² MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 112.

¹⁴³ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 116.

¹⁴⁴ MAE, *Centre Des Archives Diplomatiques De Nantes, Ambassade De France a Constantinople, Série C, Vol. 195, No. 432.*

¹⁴⁵ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 123.

olamayacağını ve tartışmalarının da yeni söylentileri doğurduğunu düşünmekteydi. Bu söylentilere örnek veren Constans, Şehzade Burhaneddin'in Almanya Büyükelçisi'ni ziyaret edeceğinin söylendiğini fakat hanedan üyeleri üzerindeki gözetimi bildiğinden bunun mantıksız olduğunu ifade etmiştir. Edindiği söylentiye göre Şehzade, Alman büyükelçi Baron Marschall ile görüşükten sonra Rusya Büyükelçisine gidecek onunla uzun bir görüşme yapacaktı. Ardından bu iki diplomat bir anlaşmaya varacaktı.¹⁴⁶

Constans, yine de bu iddiayı doğrulamak için Rus Büyükelçi Zinovyev ile görüşüğünü, böyle bir bahsin geçmediği cevabını aldığını belirtmiştir. Kendisiyle yaptığı görüşmede, Zinovyev de söylentilerin mantıklı olmadığını sadece Sultan'ın Burhaneddin Efendi'yi ayrıcalıklı bir konumda görmek istemiş olabileceğini söylemişti. Constans'a göre, Şehzade Burhaneddin'in tahta çıkmasıyla birlikte mevcut politikanın ve onu Saray'da yöneten devlet adamlarının görevlerine devam edecekleri öngörülebilirdi. Bu sebeple, Almanların bunu istediğini varsaymak doğaldı ve büyük olasılıkla söylentilere yol açan da buydu.

Constans, konu hakkında tam olarak bilgi sahibi olmak için "Şehzade Burhaneddin'in tahta geçmesi durumunda en fazla kârlı çıkacak ve Sultan'ın en yakınlarından" şeklinde tanımladığı bir devlet adamıyla yaptığı görüşmeden de bahsetmiştir. Bu kişi, Veliâht Reşad Efendi'ye bağlı bazı devlet adamlarının karşılaşılabilecekleri zorluklara bir göz atmak için söz konusu söylentileri yaydıklarını ve böylece onun tahta geçmesini sağlamış gözükerek bundan faydalanmak istediklerini söylemişti. Constans, konuştuğu söz konusu kişinin bahsettiği devlet adamlarının kişisel düşmanı olduğunu da eklemiştir. Tüm açıklamalarına dayanarak Constans, Şehzade Burhaneddin hakkında çıkan söylentilerin ciddi ve doğru olduğuna inanmadığını Paris'e bildirmiştir.¹⁴⁷ Neticede Constans'ın görüşlerinin ardından konuya dair Paris ile İstanbul arasındaki yazışmaların sona ermesinden dolayı Fransa Dışişleri Bakanlığı'nun endişelerin yersiz olduğu kanısına vardığı ve meseleye verdiği önemin azaldığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 123-124.

¹⁴⁷ MAE, *Politique Intérieure*, IV, No. 123-124.

S o n u ç

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren veraset sisteminin babadan oğula geçecek şekilde değiştirileceğine dair iddialar, II. Abdülhamid'in saltanatı sırasında da devam etmiştir. Jön Türkler tarafından geliştirilen ve üzerinde tartışmaların yapıldığı Osmanlı veraset düzeni üzerindeki iddialar 1894 senesinde başlamıştır. Bu ilk dönemdeki tartışmaları teşvik eden Avrupa'da Sultan'ın tahttan indirileceğine dair artan şayialar olmuştur.

1904 senesinden sonra tahta kimin geçeceği üzerinden Osmanlı veraset sistemi yeniden gündem olmuştur. Bu defa iddiaların odağına II. Abdülhamid'in veraset sistemini değiştirerek tercihini oğlu Burhaneddin Efendi'den yana kullanacağı görüşü yerleşmiştir. Burhaneddin Efendi, bu dönemde Avrupa'da en fazla ilgi gören ve hayatı üzerinde spekülasyon yapılan Osmanlı şehzadesidir. Onu diğerlerinden ayıran; kendisine ait yetenekleri olmakla beraber, Avrupa'da sürekli yakından takip edilen ve hakkında yorumlar yapılan Sultan II. Abdülhamid'in "favori" oğlu olmasıdır. Jön Türklerin ana rolü oynadığı bu dönemde Sultan'ın 1906 senesindeki hastalığının duyulması ilginin bir kat daha artmasını sağlamıştır.

İddiaların ikinci döneminden itibaren gazetelerin köşelerini süsleyen ve veraset sistemini de içine alan Osmanlı hanedanına dair söylentilerin Avrupa kamuoyunda ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır. Gazetelerin yoğun ilgisi, Yıldız Sarayı'nın kapalı kapıları ardında Sultan'ın yaşamı, sağlığı ve onunla ilgili gündelik yaşamının karanlıklar perdesi altında olmasından dolayı artmıştır. Bu hususa değinen Fransız basınındaki bir makalede vurgulandığı gibi Avrupa kamuoyu, *VII. Edward'ın alışkanlıklarından, II. William'in kaprislerinden veya François Joseph'in çulgnuluklarından* habersiz değilken II. Abdülhamid hakkında çok az şey bilmekteydi. Nitekim bu taht meseleleri de Saray'ın kapalı kapıları ardından duyulmuştu.

Yurtiçindeki sansür uygulaması sebebiyle gelişmelerin takibinde Jön Türklerin yayınları ve Avrupa basını ön plana çıkmaktadır. Avrupa'da gazeteler, Jön Türklerin değerlendirmelerine paralel bir şekilde olası bir değişiklikte Osmanlı veraset hukukunun buna uyup uymayacağını ve devlet adamlarının tavırlarının neler olabileceğini tartışmışlardır. Osmanlı veraset hukukunun herhangi bir değişikliğe mahal vermeyecek şekilde Kanun-ı Esasî ile sabit olduğu kanısını sıklıkla dile getirmişlerdir. Devlet adamları hususunda ise Saray'a yakın bürokrasiden bazılarının kendi menfaatlerini

sürdürmek adına II. Abdülhamid'in yönetim anlayışını devam ettireceğine inandıkları Burhaneddin Efendi'yi destekledikleri hususunda ortak görüş bildirmişlerdir. Bu noktada salt bir iddia havuzu oluşturarak spekülasyonlar halinde kamuoyuna yaymak yerine, Sultan'ın düşüncesinin temelleri sorgulanmak istenmiştir. Ortak olarak dile getirilen ve bir endişe halini alan düşünce, veraset değişikliğinin sadece Saray'dan değil dışarıdan yani Almanya tarafından yönlendirilen bir proje olabileceğidir.

Almanya'nın veraset sistemi değişikliğine müdahil olacağına dair basında çıkan iddialar büyük devletlerin dikkatini bu meseleye çevirmiştir. Nitekim Osmanlı toprakları üzerinde Almanya ile rekabet halinde olan Fransa'nın tepkisi de gecikmemiştir. İddiaların 1895 senesinde başlayan ilk dönemde II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ihtimali üzerinden İngiltere merkezli olarak yeni Osmanlı padişahının kim olacağı tartışılmıştır. İkinci dönemde ise Sultan'ın olası vefatı düşünülerek sistemin değişimi sonucunda Burhaneddin Efendi'nin veliyaht olacağı iddialarına karşı Fransa'dan tepkiler yükselmiştir. Bunun temelinde Fransızların Burhaneddin Efendi'nin Almanya tarafından desteklendiğine dair iddialardan hoşnut olmamaları yatmaktadır. Böylelikle söylentiler gerçekleşmeden önce Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdinde edindiği kazanımların artması engellenmek istenmiştir. Her iki devlet de böylelikle güncel politik ihtiyaçları doğrultusunda Osmanlı veraset düzeni üzerinden devletin iç işlerine müdahalede bulunmak istemişlerdir.

Öncelikle İstanbul'daki elçiliği aracılığıyla Sultan'ın sağlığı hakkında güncel bilgileri takip eden Fransa Dışişleri Bakanlığı, vefatı halinde tahta kimin geçebileceğine dair basında yer alan haberleri yakından takip etmiştir. Ardından diğer hükümetler ile gelişmeleri paylaşan Fransa'nın Avrupa'daki elçileri, meseleye ortak bir müdahalenin mümkün olup olmayacağı üzerine görüşmelerde bulunmuşlardır. Fakat ısrarlı bir biçimde ortak müdahale arayışlarına rağmen İngiltere ve Rusya'dan istediği cevabı alamamıştır. Neticede bu mesele göstermiştir ki Büyük Devletlerin; Doğu Sorunu politikası ile kısıpaca aldıkları ve aralarındaki rekabetten dolayı, Osmanlı Devleti üzerinde açtıkları cephele, Osmanlı Sarayı'nın ve hatta hanedan ailesinin, derinliklerine kadar inmiştir. Diğer taraftan basında öne sürülenlerden ziyade dönemin diplomatik yazışmaları ve şahitlerinin görüşleri böyle bir arzunun özellikle Yıldız Sarayı'nda oluştuğunu gösterse de istenilenler gerçekleştirmemiştir. Ekberiyet kaidesi sürdürülmüş ve

hanedanın en yaşlı erkek üyesi V. Mehmed Reşad, 27 Nisan 1909 tarihinde Osmanlı Devleti'nin otuz beşinci padişahı olarak tahta çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Siyasi (HR.SYS), 42/52; 42/61.

Zaptiye (ZP), 20/67; 329/57.

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Nezareti (ML.EEM.), 666/94.

Yıldız Name-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH.), 3/36.

Yıldız Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF.), 5/21.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS), 520/74.

Ministère des Affaires Étrangères, Archives diplomatiques, La Courneuve/Fransa (MAE)

Politique Intérieure, Dossier Général, Jeunes Turcs, IV, 1905-1907.

Ministère des Affaires Étrangères, Archives diplomatiques, Nantes/Fransa, (MAE)

Ambassade De France a Constantinople, Série C, Vol. 195-196.

Basılı Kaynaklar

Abdülhamid'in Kara Kutusu, Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri, Haz. Ahmet Semih Mümtaz, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

AHMET CEVDET PAŞA, *Tezahir 13-20*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

AKYILDIZ, Ali, "Osmanlı Saltanat Veraseti Usulünü Değiştirme ve Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin Efendi'yi Veliht Yapma Çabaları", *Deutsch-Türkische Begegnungen, Festschrift für Kemal Beydilli, Alman Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan*, Ed. Hedda Reindl-Kiel, Seyfi Kenan, Berlin, Eb-Verlag 2013, s. 509-537.

AKYILDIZ, Ali, *Kral Öldü Yaşamın Kral, Osmanlı'da Cülus, Veraset ve Meşruiyet*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

AKYILDIZ, Ali, *Yusuf İzzeddin, İkbâl, İdbar, İntihar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

ALDERSON, A.D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

ALP, Ruhay, *Kafesten Temsiliyete, Osmanlı Devleti'nde Velihtlik Kurumu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâp Tarihi*, C. 4, Kısım 2, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1952

BRUNSWİK, Benoit, *La Succession Au Trône De Turquie*, Paris 1872.

- BURMAN, John, *Britain's Relations With The Ottoman Empire During The Embassy Of Sir Nicholas O'Conor To The Porte, 1898-1908*, The Isis Press, İstanbul 2010.
- DEMİROĞLU, Faiz, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1955.
- FESCH, Paul, *Abdülhamit'in Son Günlerinde İstanbul*, Çev. Erol Üyepazarcı, Pera Yayınları, İstanbul 1999.
- GIESE, Friedrich, "Das Seniorat im osmanischen Herrscherhause", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, II (1923-1926).
- GÖR, Emre, "II. Abdülhamid Dönemi'nden Bir İstihbaratçı Profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908)", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 3, S. 1, 2019, s. 71-84.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, "Tunalı Hilmi Bey'in "Devlet Modeli", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1984, s. 107-144.
- HÜRMENT, Fatma Rezan, *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Arma Yayınları, 1993.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XIV/1, Mart 1959, s. 69-94.
- KABADAYI, Yüksel, *The Times Gazetesine Göre 1896-1897 Yıllarında Ermeni Sorunu*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kanun-ı Esasî*, Sabah Matbaası, Dersaadet 1327.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KAYNAR, Erdal, "Les Jeunes Turcs Et L'Allemagne Avant 1908", *Turcica*, 38, 2006, s. 281-321.
- KORKMAZ, Mehmet, "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43, İstanbul 2020, s. 109-154.
- KURAN, A. B., *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Çelçüt Matbaası, İstanbul 2000.
- LEONCAVALLO, Giuseppe, *L'Ordre de Succession au Trône en Turquie*, Moures 1873.
- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- MAYAKON, İsmail Müştak, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Sertel Matbaası, İstanbul 1940.
- MORDTMANN, Andreas David, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Çev. Gertraude Habermann-Songu, Pera Yayıncılık, İstanbul 1999.
- MOURAD, *Le Palais De Yıldız et La Sublime Porte*, Paris 1895.
- OSMAN BEY, *Les Imams et Les Derviches*, Paris 1881.

- Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid, Hâtıralarım*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986.
- PETROSYAN, Yuriy, *Sosyalist Açıdan Jön Türk Hareketi*, Çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, 2021.
- SARICAOĞLU, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2001.
- SOY, Bayram, "Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivine Göre II. Wilhelm Döneminde Almanya'nın Osmanlı Ermenilerine Yaklaşımı (1914'e Kadar)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 19, 2008, s. 115-128.
- ŞEBER, Nurdan İpek, "Namlunun Ucundaki Padişah: II. Abdülhamid'e Karşı Planlanan Suikastler", *Türkiyat Mecmuası*, 22/1, 2012, s. 31-59.
- TAHSİN PAŞA, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931.
- The Queen's Ambassador To The Sultan, Memoirs of Sir Henry A. Layard's Constantinople Embassy 1877-1880*, The Isis Press, İstanbul 2009.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Saray ve Ötesi*, Can Yayınları, İstanbul 2019.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- YILDIRIM, Nuran - ÖZALTAY, Bülent, "The Kidney Disease of Abdülhamid II in Light of His Urine Analysis", *Ciêpo Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyumu Bildirileri*, Haz. K. İnan, Y. Dursun, Trabzon 2011.
- ZİYA PAŞA, *Veraset-i Saltanat-ı Seniyye*, İstanbul 1326.

Gazeteler

İngiliz Gazeteleri

The Aberdeen Press and Journal, The Bournemouth Daily Echo, The Bristol Times and Mirror , The Civil & Military Gazette, The Daily News, The Derby Daily Telegraph, The Dundee Evening Telegraph, The Edinburgh Evening News, The Evening Mail, The Evening Star, The Globe, The Inverness Courier, The Lancashire Evening Post, The London and China Express, The London Evening Standard, The Manchester Evening News, The Newcastle Courant, The Newcastle Evening Chronicle, The Northern Whig, The Nottingham Evening Post, The Orcadian, The Pall Mall Gazette, The Sun, The Western Mail, The Westminster Gazette, The Yorkshire Evening Post .

Fransız Gazeteleri

L'Aurore, L'Écho de Paris, L'Éclair, L'Étendard, L'Événement, L'Univers, La Dépêche du Berry, La Liberté, La Patrie Créole, La République Française, La Souveraineté Nationale, Le Courrier du Soir, Le Figaro, Le Gaulois, Le Journal du Dimanche, Le Libéral, Le Matin, Le Parisien, Le Petit Parisien, Le Peuple Français, Le Public, Le Radical, Le Rappel, Pro Armenia, La Siécle.

Türk Gazeteleri

Balkan Doğru Söz, İctihad, Meşveret, Osmanlı.

E K L E R

EK I: Burhaneddin Efendi (1914)

(<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6932001q?rk=21459;2#>)

EK II: II. Abdülhamid, Sadrazam Tefik Paşa ve Şehzade Burhaneddin Efendi (Illustrated London News, 1 Mayıs 1909, No. 3654)

EK III: Fransa Basınında "Sultan Ölürse Yerine Kim Gececek?" Başlıklı Haber (L'Echo de Paris, 22 Eylül 1906, No. 8137)

"THE CLAIMS AND DEBATES REGARDING THE OTTOMAN SUCCESSION SYSTEM
DURING THE RULE OF ABDÜLHAMID II"

Abstract

Ottoman succession system underwent a change at the beginning of the 17th century and the principle of ekberiyet (seniorat) was adopted. As of the second half of the 19th century, regulation of seniorat came to the fore. In the first period starting from 1895, V. Murad, Mehmed Reşad and Yusuf Izzeddin Efendi were at the center of the allegations. In the second period, which started in 1904, there were rumors that Sultan Abdulhamid II wanted to appoint his son Mehmed Burhaneddin Efendi (1885-1949) as heir. When the illness of Abdülhamid II became known in 1906, interest in the matter increased even more in view of his possible death. One of the most important allegations was German support to a change in succession system in Burhaneddin Efendi's favor. As a result, the issue was no longer just on the press' agenda but would also be addressed through diplomacy. France, which was competing with Germany at the time, was the most concerned about the allegations. In response to allegations of German support, the French Ministry of Foreign Affairs questioned the basis of the issue before raising the possibility of international foreign intervention. I discuss allegations in the European press about a change in the Ottoman succession system during the reign of Abdülhamid II, as well as state approaches to the issue, within the context of the activities of the French Ministry of Foreign Affairs, which emphasized the issue the most.

Keywords

Succession, Dynasty, Europe, Press, Diplomacy.